YURT VE DÜNYA

25 Kr. SONKÂNUN 1944 Sayı 37

Gelecek Sayıda

DARWİN

Hayatı, eserleri ve sosyal muhiti hakkında yazılar...

Bunlardan başka

Liko Amar	Bach
Bürhan Arpad	Babıâli 1943
Asım Sarp	Yeni Türk Şiirinin karakteri
Pertev N. Boratav	1943 de Roman ve Hikâye

Kemal Bilbaşar'ın çok güzel bir hikâyesi ve şiirler..

Kapak resmi: (Düşünen Adam) Frans Masereel

YURT VE DÜNYA

Aylık Dergi

Kuruluşu: Sonkânun 1941

Cilt : 5 **Sonkânun 1944** **Sayı : 37**

BU SAYIDA

İmtiyaz Sahibi
PERTEV N. BORATAV

Neşriyat Müdürü
ADNAN CEMGİL

POSTA ADRESİ : YURT VE DÜNYA — POSTA KUTUSU 355, ANKARA

Dergiye gönderilen yazılar basılsın basılmasın geri verilmez.

Abone Şartları

Yıllığı 300 kuruş, Altı aylığı 150 kuruş
Yabancı memleketler için yıllığı 500 kuruş

Bu sahifede okuyucularımızın olaylar ve fikir hareketleri üzerindeki düşüncelerine, bize soracakları meselelere yer vereceğiz. Herhangi konuda onlara yardım etmek bizim için çok zevkli bir vazife olacaktır.

GARİP BİR İDDİA

(Ankara'dan Bay Hasan Öngün yazıyor)

«Köye doğru, Mecmuasının 82 numaralı sayısında garip bir fikir gördüm. Bunu size yazmaktan kendimi alamadım. Bu mecmua, köylerde imamların oynadığı rolden bahseden bir yazıyı tenkit ederken şöyle diyor: «Köy zümrelerinden ve hattâ bütün halk zümrelerinden dinî temayül ve düşünceleri sıyırıp atmak pek zordur ve ayrıca zararlıdır da.. Tabiat adamını tabiî ve dinî temayüllerinden söküp atmak mümkün değildir». Acaba bu hüküm hangi ilmin, hangi kanunu olarak ileri sürülüyor? Bunu yazan zat acaba kendini dinden ayrılabilecek kadar yüksek; fakat halkı mutlaka dinî hurafelerle idare edilecek kadar aşağı bir mevkie mi lâyık görüyor? Köy meselelerini realist bir görüşle ele aldığını gördüğüm mecmuanızın bu kadar garip bir iddiaya naazrı dikkatini celbetmek istedim..»

YURT VE DÜNYA:

Biz, bahsettiğiniz dergiyi köylünün kalkınmasını, yükselmesini, aydınlanmasını güden bir dergi olarak biliyorduk. Ayrıca onu çıkaran sosyal hâdiselerin ilmî bir görüşle ele alınmasını daima müdafaa eden bir muharrir olarak kendini tanıtmıştı. Anlattığınız fikrin şüphesiz ki hiçbir ilmî kıymeti yoktur. Fakat fazla olarak zararlı olacak kadar yanlış bir hükümdür de. Bu gibi fikirler demokrat, halkçı ve lâik bir rejimin değil, mürteci faşist rejimlerin, halk kütlelerini afyonlamak için dini bir âlet olarak kullanmak istiyenlerin fikridir. Maalesef bu gibi fikirler belki de farkına varmadan aydın sayılanlarımızın kafasına kadar sokulabiliyor.

KARACAOĞLAN'IN MEZARI

(Yozgattan Bay Nâzım Tanju yazıyor):

«Yozgad'ın Sorgun ilçesine bağlı Zeynelhadid köyünden Gevrek'e gitmek üzere - yakın olduğu için - dağ yolunu seçmiştim. Yol doğrulunca kılavuza izin verdim. Tek başıma ilerliyordum. Oldukça derin iniş ve dik yokuşlar. Bir sırta geldim. Yol kenarında büyük bir mezar. Baş ucunda bez, on santimlik bir ağaç parçası üzerinde birkaç iplik.. Baktım, bu, bir uzun kulaklı baba dergâhı değil. Mezar gelişi güzel dökülmüş çakıl taşlariyle normal bir ihtişam arzetmekte idi. Bu sadelik beni meclûp etti. Köye gelir gelmez ilk işim mezarı sormak oldu. Ziyaret dediler. Adı ne? Karacaoğlan. Nasıl? Karacaoğlan.

Halk şairlerimizden meşhur Karacaoğlan mı? Bayım bizim öyle şeylere aklımız ermez. Babadan, dededen ziyaret işittik. Ziyaret. Adı da Karacaoğlan.

Beş on gün sonra köye döndüğüm zaman mektup ve gazeteler masam üzerinde birikmişti. En üstte Yurt ve Dünya.

İlk açışta gözüme Karacaoğlan ilişti. Bu da bir tesadüf. Bay Pertev Boratav'ın kıymettar yazılarını okudum. Çok emek sarfetmiş, himmeti var olsun. Doğum ölüm tarihleri var. Mezardan nişane yok. Acaba mezarı odur da bizim için meçhul mü? Onu kendilerinden sormalı. Bu hususta bizi tenvir için bu mesut tesadüfü Bay Pertev'e armağan ediyorum.»

YURT VE DÜNYA:

Dergimiz için beslediğiniz duygulara teşekkürler. Bir okuyucumuzun yazılarımızla yakından ilgilenerek bize müşahedelerini ve fikirlerini bildirmesi bizim için çok sevindirici bir olaydır.

«Karacaoğlanın» mezarı hakkında bugün için kesin bir şey söylenemiyor. Memleketimizin pek çok yerlerinde bu çeşit ziyaretlere rastlanır. Bahsettiğiniz mezar için herhangi bir şey söyliyecek durumda değiliz. Bu husustaki rivayetleri toplamanız mümkün olur mu?

Hâdiseler ve Düşünceler

DÖRDÜNCÜ YILIMIZ

Yurt ve Dünya, üstünlük iddia eden bir ırkın cihan hâkimiyeti uğruna açılmış bir harbin hâlâ devam eden yangınları ortasında dört yaşına giriyor. Otuz milyondan fazla insanın ölümüne, bu rakamların çok üstünde insanların gözsüz, bacaksız veya kolsuz kalmasına sebep olan, kadınları dul ve çocukları yetim bırakan bir çılgınlık ideolojisinin büyük çatırdılarla çöküşünün arifesinde bulunuyoruz. Temenni etmeli ki bu harp insanlığın son dövüşü olsun ve halk yığınlarının bahtiyarlığına, ilmin ve sanatın serbestçe gelişmelerine imkân veren yeni dünya şartları kurulabilsin.

Yurt ve Dünya insanlığın başına getirilen bu felâketin acısını her zama duymuş ve bunun sebeplerini muhtelif yönlerden hakikatın ve ilmin ışığı altında okuyucularına anlatmağa çalışmıştır.

Cemiyeti idâre edenler onun temayüllerine ve menfaatlerine uygun bir politika yolu tâkibettiler. Türk matbuatı (ekseriyeti itibariyle) siyasî bir uyanıklık göstermek suretiyle cemiyetin iradesini ve arzusunu temsil etti ve Hükûmetin gayretlerini kolaylaştırdı. Yurt ve Dünya dergisi de ilk sayısından itibaren kuruluşunda güttüğü gayenin sınırları içinde ileri fikirlerin mütalâasına çalıştı.

Okuyucularına bir aydınlık ödevi yapmaktan ve doğru yolu göstermekten başka bir dileği olmıyan Yurt ve Dünya için vazifelerini başarmak ve yolunda devam etmek pek de kolay olmadı. Ahenkli, verimli ve başarılı bir çalışmanın dördüncü yılına giren dergi için bu sevinç gününde, üç yıldanberi karşılaştığımız güçlükleri anmak mücadele azmimizi artıran bir olaydır.

Üç yıldanberi, şaşkınların ve kötü niyetlilerin açık veya gizli hücumları yanında çok zaman maddî güçlükler ve yokluklarla da mücadele etmeğe mecbur olduk. İnkılâpçı demokrasimizin fikir ve yayın dünyasına verdiği hürriyetten faydalanan bir takım yazarlar, Yurt ve Dünya hakkında ve ona yazanlar aleyhinde hattâ şahıslarını da hedef tutarak çeşit çeşit iftiralar ve dedikodular çıkardılar ve bunları kendilerine yardım eden bazı şartların havası içinde yaymağa da muvaffak oldular. Millî ve tarihî kaynaklarımızdan gelmiyen, yirmi yıllık fikir geleneğimize aykırı, yabancı menşeli ve çarpık bir takım cereyanlar fikir hayatımıza sokulmak istendi. Irk, millet, feragat, fazilet gibi mefhumlar, demagojileri maskelemek için bol bol kullanıldı. İçtimaî tekâmülü geri bırakmak istiyen bir irtica havası memleket ufuklarını sarmak istidadı gösterdi. Yanlış ve zararlı propagadalarla uğraşmağı vazife sayan her milletsever aydın gibi Yurt ve Düny ve onun yazarları da bu kara kuvvetlerin hücumlarına ve iftiralarına uğradılar. Hele onların ortaya sürdükleri iddiaların sahteliğini,

yanlışlığını, bize yabancı ve menfaatlerimize aykırı olduklarını ilim yolu ile isbat edip memleket aydınlarına yurdun gerçeklerini göstermeğe çalışanlar bu kara ve sinsi kuvvetlerin kudurmuş hücumlarına hedef oldu.

Dünyaya yayılmayı güden insanlık düşmanı bir ideolojinin kullandığı ırk propagandasının millî menfaatlerimize ve ilim gerçeklerine aykırılığını isbât ederken de aynı irticâ kuvvetlerini karşımızda bulduk. Fikir hayatımızın belli başlı değerlerini lekeleyip sindirmek maksadiyle ve gizli yabancı kaynakların ilhamile broşürler çıkarıldı. Baldır bacak resimleri teşhir ederek para kazanan bir dergide faşist yamağı küçücük mürtecilerin tehditlerine ve düşmanlıklarına uğradık. Silik şahsiyetli âvarelerin şu veya bu muhitlerde yazılarımıza ve adlarımıza karşı yaratmağa çalıştıkları prejüjeleri kendi gayelerini elde etmek için, ellerinde siyasî yayın vasıtaları bulunan bzıa kimseler, âlet olarak kullanmağa yeltendiler. Faşizmin propaganda âleti olan bir gazete muharririnin kurnazca yaymağa çalıştığı iftirâları «Çığır» adlı dergi elinden geldiği kadar destekledi. Daha dün «Türkiye'de Parlemento yok, şef sistemi var» diye kendini faşist bir memlekette yaşıyor sanan şımarık bir gazete muharriri ve siyasî olmadığını iddia ettiği halde sayfalarında faşistlerin korporasyon sistemini müdafaa eden ve bu siyasî temayülün açıkça propagandasını yapan «Çığır» dergisi, Yurt ve Dünya'ya siyasî akideler aftetmeğe ve kurnazca bir taktikle herkesi buna inandırmağa çalıştılar. Bütün bunlara, mânasızlıklarını ve gülünç çabalamalarını burada uzun uzadıya teşhir etmekte bir fayda görmediimiz daha bir çoklarının düşmanlıklarına rağmen Yurt ve Dünya sarsılmadan yoluna ve hizmetine devam etti. Okuyucusu azalmadı, arttı. Yazı kadrosu sönmedi, zenginleşti. Onun müdafaa ettiği ileri fikirler bugünün dünyasında bütün alanlarda zafer kazanırken, millî menfaatlerimize uygun fikirler olduğu daha iyi anlaşılmış oluyor. Ne gariptir ki, bizimle mücadeleye yeltenen mürteci ve faşist temayüllü zevat sıkılmadan birer ikişer dönüyorlar ve 180 derecelik bir inhirafla bu defa da başka fikirleri müdafaa vazifesini benimser görünmeğe çalışıyorlar.

İsteyen istediğini söyleyebilir. Kara yürekliler, şu veya bu şekilde yaygaralar koparmakta devam edebilirler. Hızını imanından ve hakikatın karartılmaz ışığından alan Yurt ve Dünya halkla beraber ve yalnız onun emrinde olmaktan bir an bile geri kalmıyacak, Milletin özünü teşkil eden büyük halk yığınlarının haklarını irticaa, geriliğe, soyguncu ve vurguncular karşı koruyanların ve tutanların dergisi olmakta devam edecektir. İnsan olmanın tam ve kâmil haysiyetini taşıyan ve büyük kütleler için yazmanın, konuşmanın ve beraberce düşünmenin şuurlu ve sarsıcı heyecanını duyabilen yurtsever Türk aydınlarına parlak ümitlerle dolu görünen 1944 yılında daha faydalı yazılar vermeğe çalışacağız.

Dördüncü yılına sevinçli ve daha da enerjili giren Yurt ve Dünya okuyucularının rağbetine ve alâkasına güveniyor ve onlara teşekkür ediyor.

GÜNÜN TERİMLERİ

DEMOKRASİ

Faşizmin sonu yaklaşırken demokrasi fikri, tarihin kaydetmediği bir ölçüde geniş halk kütlelerini sarmış bulunuyor. Demos (halk) ve kratos (iktidar) ın birleşmesinden meydana gelen bu Yunan kelimesini (demokratia), günün en ilgili terimi olarak göz önüne alabiliriz.

«Halkın kendi kendini idaresi» kavramını anlatan demokrasi, bir yönden bazı cemiyetlerce yaşanmış bir sosyal hal, bir siyasî düzen, bir yönden de insan kafasında belirmiş bir fikir halinde karşımıza çıkmaktadır. Fakat, görünüşteki bu ikiliğe rağmen, demokrasi, her iki yönden de cemiyetlerin ekonomik - sosyal şartlarına, yapılarına bağlı olarak şekillenmiş, yaşanmış ve düşünülmüştür.

Demokrasinin kaynağı sayılan ilk çağ Atinasının bu siyasî düzene ve bu fikre varabilmesi, bu cemiyetin derebeylik (büyük toprak mülkiyeti) yapısından bir nevi ticaret kapitalizmine geçmesini sağlayan istihsal kuvvet ve münasebetlerinin gelişmesiyle mümkün olmuştur. Fakat, Yunan ticaret kapitalizminin başlıca istihsal kuvvetini teşkil eden, gene köle, «canlı âlet» idi. Bu yüzden, kanun karşısında eşitlikten, kanun yapmak, seçmek ve seçilmek haklarından faydalanan, bu geniş emekçi kütle, asıl halk değil; sayıları otuz kırk bini aşmayan Atina yurtdaşları idi. Esasen demokrasi, bu sonunculara da, yeni zamanlar demokrasilerinin mücerret hak ve hürriyetlerinden başka bir şey sağlamış değildi. (Buna rağmen, Atina demokrasisi karanlık Yunan feodalizmine nazaran önemli bir ileri adım sayılmalıdır.) İsa'nın doğumundan önce VI ıncı yüzyılın sonlarından (Clisthènes devri), V inci yüzyıl sonlarına kadar (hususiyle Périclès devri) Atina yurtdaşları Akropol'ün eteklerinde toplanıp kanun yapmağa, senatör ve memur seçmeye ve seçilmeye uğraşırlarken, ticaret sermayesi, para gitgide sayısı azalan ellerde toplanmış; yurtdaşlar menfaatleri çatışan iki kutba, «zenginler» ve «fakirler» zümrelerine bölünmüş ve demokrasi, aynı yüzyılın sonlarında zenginlerin elleriyle yıkılmıştı.

Önce Yunan, sonra da mirascısı Roma, emperyalizm krizleri içinde çökünce; esasen çoğunluğu daha feodalizm merhalesine bile erişememiş olan Avrupa, kronolojik tarihte «orta çağ», «derebeylik devri» dediğimiz istibdat, toprak kulluğu, zulüm ve taassup devrine girmiştir.

Derebeylik düzeni içinde gelişen istihsal kuvvetleri, X uncu yüzyıldan itibaren bir kısım garp cemiyetlerini tabiî ekonomiden para ekonomi-

sine geçirmiş, ticaret gelişmiş, şehirler kurulmuş, burjuvazi meydana gelmiştir. Ekonomik hâkimiyeti yavaş yavaş derebeyliğin elinden alan burjuvazinin, ergeç siyasî iktidarı da ele geçireceği tabiî idi. Burjuvazi, İngiltere'de olduğu gibi derebeylik aristokrasisi ile anlaşma halinde, Fransa'da olduğu gibi derebeyliği tasfiye ederek bunu sağladı.

Yeni zamanlar demokrasilerinin Atina demokrasisinden esaslı tek farkı, köleliği tanımamalarıdır. (Gene hemen kaydedelim ki bu, küçümsenecek bir fark değildir. İnsanlığın kölesiz cemiyet merhalesini görebilmesi, istihsal kuvvetlerinin binlerce yıllık gelişmesi ile mümkün olabilmiştir.) Demokrasi rejimiyle idare edilen cemiyetlerde artık «herkes kanun karşısında eşit; herkes aynı haklara sahip» tanınıyor; «devlet memuriyetleri herkese açık» kabul ediliyordu. «Ne kanun, ne gelenekler, ne de ihtiraslar ve peşinhükümler doğuştan hiçbir ehliyetsizlik tanımıyacak, «idare edenler» ve «idare edilenler» diye birbirinden farklı sınıflar meydana getirmiyecek»-ti. «Demokratik devlet, yurtdaşların fikrî ve manevî hayata gitgide daha ziyade katılmalarını ve ellerinde bulunan iktidar payını gittikçe daha faydalı ve makul bir şekilde kullanmalarını sağlamak için, öğretim, eğitim ve dayanışma müesseseleri kuracak» tı. Nihayet demokrasi rejiminin genel seçim makinesi işlemeye başlamıştı.

Fakat, daha XVII inci ve XVIII inci yüzyıllarda, burjuvaziler henüz kendi ihtilâllerini yaparlarken, garp cemiyetleri içinde yeniden farklaşmalar olmuş; yeni emekçi kütleler bu ihtilâllere kendi kurtuluşları uğruna katılmışlardı. XVIII inci yüz yılın ortalarından sonra iplik bükme ve eldokuma vasıtalarında icadlar yapılmış; çıkrıkların su kuvvetiyle hareketleri sağlanmış; nihayet aynı yüzyılın sonlarında, buhar kuvvetinin dokuma tezgâhlarına tatbiki ile, sanayi inkılâbına girilmişti. Bütün bunlar - hususiyle sanayi inkılâbı - büyük ölçüde imalâtın aşağı maliyet âmilini harekete geçirerek, ticaret kapitalizminde meydana gelmiş olan sosyal farklaşmaları büsbütün hızlandırmış, derinleştirmiş, kesinleştirmişti. XVIII inci yüzyılda ortaya çıkan anonim şirketler XIX uncu yüzyıl içinde gelişmiş, malî sermayenin toplanmasına ve büyük sermayelerin küçüklerine tahakkümüne imkân vermiş; geçen yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen karteller ve tröstler malî sermayenin muayyen sanayi kollarında millî ve beynelmilel inhisarlar kurmalarını sağlamıştır. Daha yüzyılımızın başlarında koskoca dünya, sayıları herhalde yüzü aşmıyan sermaye krallarının oyuncağı haline gelmişti.

Fakat kapitalizm de, artık, iç tezadlarını hâd dereceye çıkaran can çekişme çağına, emperyalizm merhalesine girmiş bulunuyordu. Emperyalist gruplar, bir yandan emekle mücadele ederlerken, bir yandan da iptidaî madde ve alıcı temin etmek için birbirleriyle çatışıyorlar, paylaşılmış dünyayı yeniden paylaşmağa savaşıyorlardı. Geçen büyük harbe bu yüz-

den girilmiş; geçen büyük harpten, içinde bulunduğumuz daha büyük harbin tohumları atılarak çıkılmıştı. Harpten sonraki hesaplara göre, istihsal kuvvetlerinin, dünya nüfusunun en az dört mislini yaşatmağa yeter bir iktidara erişmiş olmasına karşılık, alım kabiliyetlerini kaybeden geniş halk kütleleri açlıktan kıvranıyorlardı. Fazla - istihsal buhranı ve yoksulluk: işte geçen harp sonrasının tezadlı dünyası.

Bütün bunlar olup biterken, yukarıda işaret ettiğimiz mücerred hak ve hürriyet prensipleri ana yasalarda yazılı duruyordu. Seçimler yapılmakta, kanunlar çıkarılmakta idi.

Malî sermaye, bu buhranın kendisini ölüme sürüklediğini sezmişti. Buna engel olmak, hiç değilse bunu geciktirmek lâzımdı. İstihsal münasebetlerinin değişmesi zaruretini doğuran istihsal kuvvetlerinin baltalanması düşünüldü: makina aleyhtarlığı yapıldı. Kütleleri saran ileri dünya görüşünün ilmî temellerini sarsmak düşünüldü: geçmişin ne kadar idealist, mistik artıkları varsa, yeni metâlarmış gibi, ortaya atıldı. Nihayet, kütleleri zincire vurmak düşünüldü: demokrasi aleyhtarlığı yapıldı. Ve bütün bunlar, bir çok cemiyetleri, açık veya gizli, faşizme sürükledi.

Emperyalizm buhranının son mahsulü olan faşizm, millî sınırlar içinde uzun zaman tutunamaz, yaşayamazdı. Faşist devletin, başka milletlere de saldırması zarurî idi. İstihsal kuvvetleri, muazzam bir harp makinesi haline getirildi ve böylece içinde bulunduğumuz yoketme savaşı açıldı..

Bugün milletler istibdada, köleliğe, zulme ve taassuba yer vermiyen yeni bir demokrasiye doğru güvenle yürüyorlar. Bu, yıkılma şartlarını kendi elleriyle hazırlayan bir zümreler demokrasisi değil; herkese çalışmak ve, emeğinin karşılığını alarak, insanca yaşamak imkânlarını sağlayan, tezadsız bir demokrasi olacaktır. Her millî kültürde, ne kadar az gelişmiş olursa olsun, böyle bir demokrasi kültürünün unsurları vardır. Çünkü her milletin içinde, hayat şartları mutlaka bu demokrasi ideolojisini doğuran geniş kütleler yaşamaktadır.

F İ K İ R D Ü N Y A S I

Bu yazıda geçen yılın fikir oluşlarını ana çizgileriyle gözden geçirmeğe çalışacağız. Bu bakımdan tam bir bilânço olması beklenemez. Bizim güdeceğimiz amaç kalabalık bir liste vermekten ziyade yurdumuzun fikir hayatında beliren belli başlı olayları ve akışları tanımaktır.

Geçen Yılın Fikir Hayatı

ADNAN CEMGİL

1943 yılının, sosyal hayatın herhangi cephesindeki oluşlarını incelerken bunları bir sinema şeridinin kopuk bir parçası halinde gözden geçirmeğe imkân yoktur. Bu yıl, nihayet daha önceki yıllardaki sosyal gelişmenin bir ânını işaretlemekten başka bir şey ifade etmez. Bu yılın fikir olayları üzerinde düşünürken de bunları cemiyetimizin yirmi yıldır, hattâ daha öncelerinden başlamış olan değişme hâli içinde görmemiz gerekir. Acaba bu yeter mi? Buna derhal hayır, diye cevap verebiliriz. Memleketimizi bir Çin seddi ile başka memleketlerden, daha doğrusu geniş dünyadan ayrılmış olarak düşünmeden bunun aksi ileri sürülemez. Bilâkis yurdumuzun sosyal varlığı üzerinde dünya olaylarının en geniş ölçülerde tepkiler yaptığı bir zamanda yaşıyoruz. Bilhassa bir asırdır, garp cemiyetleriyle başlayan sıkı temasımız, ve bu temasın müspet ve menfi her çeşit etkisi ile, garp medeniyeti yoluna girmeğe başladığı yirmi yıldan beri, biz de âdeta bir mıknatıs alanının içindeki demir kütlesi gibi bu tesirlerin ve bunların her türlü değişmelerinin içindeyiz.

Meseleyi bu bakımdan ele aldığımız zaman 1943 yılının ve buna yakın yılların fikir akışlarını başlıca iki istikamette görüyoruz: (1) İleriye doğru, inkılâpçı; (2) Geriye doğru, reaksiyoner. Bu iki zıt akışın yürütücü kuvvetleri de, bir tarafta Türk cemiyetinin eski rejimin münasebetlerini yok ederek garp medeniyetinin ana yoluna katılması uğrundaki hamleleri, öte yandan da yıkılan sosyal düzenin tutunmak için yaptığı ümitsiz bocalamalardır. Bu iki yöndeki gidişin mânasını olduğu gibi kavramaya çalışırken bunların yalnız bizim cemiyetimizin iç bünyesindeki zıt kuvvetlerin çarpışmasını ele almakla kalmıyarak, bu günün dünyasında da bu iki istikamette çarpışan gidişleri her an göz önünde bulundurmamız, bu günün dünya münasebetlerinin çerçevesinde anlamaya çalışmamız lâzımdır.

1943 ün Türkiye'de cumhuriyet inkılâbının 20 inci yıldönümü olmak gibi bir özelliği vardır; bundan başka dünya çapında da ilerilik ve gerilik kuvvetlerinin, hürriyetle istibdadın daha net bir ifade ile demokrasi ile faşizmin giriştiği kanlı ölüm ve dirim savaşının bir dönüm noktasının

başlangıcıdır: İlk cihan harbinden sonra garp cemiyetinde şahlanıp o cemiyeti daha lieri sosyal bir merhaleye ulaştırmak için yol alan sosyal kuvvetleri durdurmak, tarihin çarklarını geriye doğru döndürmek için baş kaldıran faşist irtica seli dünyanın ileri kuvvetleri tarafından durdurulmuş, özlediği, daha doğrusu lâyık olduğu mutlak geriliğe yani ölüme doğru adım adım sürülmüştür.

İşte dünya tarihinin böyle pek büyük, pek önemli bir dönüm noktasını işaretleyen 1943 yılında, memleketimizin fikir alanında, dünya çapındaki iki gidişin akislerini buluyoruz. Bu yılın ileriye doğru yönelen fikir hamlelerinden biri «İNÖNÜ Ansiklopedi» sinin çıkışıdır. İnsanlığın müspet bilgiler alanındaki kazançlarını yurdumuza tanıtacak olan bu değerli eser sosyal bakımdan da ayrı bir mâna taşımaktadır. Bunu en iyi ifade eden şey ilk fasikülün, dünyadaki belli başlı ansiklopedileri inceleyen önsözünde, XVIII ci asır fransız materyalistlerinin eseri olan «Büyük Ansiklopedi» nin önemini belirten şu satırlardır:

«Dinde materyalizm ile karışık akılcılık mesleği gütmesi ve naslara karşı şüphecilik göstermesi, felsefede Locke'un sensualisme'ini andıran ve tecrübeye çok pay ayıran bir ampirisme ileri sürmesi, ahlâkta müsamahayı ve vicdan hürriyetini iltizam etmesi, politikada insanlar arasında müsaviliği, imtiyazlara ve ve istibdada karşı düşmanlığı açığa vurması bu eseri canlandıran ruhun hulâsasıdır ki 1789 ihtilâlini yapanların haykırdıkları başlıca inkılâp prensipleri bunlar olmuştu.»

Bu düşünceler, demokrasinin ayaklar altına alınmak istendiği bir zamanda, memleketimizde de demokrasinin açık veya kapalı düşmalığını yapanları tâ içlerinden titretecek bir ümit işaretidir. (1).

Maarif Vekilliğinin bundan başka, yurdumuza geçen yılın Cümhuriyet bayramı hediyesi olarak sunduğu dünya eserlerinden tercümeler arasında Bacon'un «Essays» lerinin Descartes'in «Metafizik düşünceler» inin, Voltaire'in «Felsefe Sözlüğü» - nün, onsekizinci asır inkılâpçı Avrupa düşünüşünün öncülerinden olan Diderot'nun «Aktör üzerine aykırı düşünceler» inin de verilmiş olması dünya kültür mirasının birkaç değerli eserini daha dilimize kazandırmıştır.

Yerli fikir eserlerinin en üzerinde durulmağa değer kitabı da yine Maarif Vekilliğinin yayınladığı, Dr. Adnan Adıvar'ın «Osmanlı Türklerinde İlim» tetkiki olmuştur. Bu kitap, ilim tarihi sahasında çok başarılı bir araştırma olduğu kadar, yazanın hakikat sevgisi, fikir cesareti, örnek düşünüş ve anlayış genişliğiyle de ayrı bir değer kazanmaktadır. Bunu belirtmeğe vesile olan bir olay da geri fikirlilerin, şovenlerin hücumuna uğramış olmasıdır.

Bu müspet eserlere İstanbul ve Ankara üniversitelerinin yayınladığı bazı değerli eserleri de ilâve etmeliyiz. Yalnız bunlardan büyük bir kısmının ders kitabı olduğunu, orijinal araştır-

(1) Bu değerli eserin sayfalarında, demokrasi hakkındaki duygularının nasıl olduğu herkesçe bilinen Yunus Nadi Abalıoğlu adlı gazetecinin yer bulmamış olması temenni edilirdi.

maların hem sayı, hem de değer bakımından cumhuriyetin yirminci yılında olması lâzım gelen durumda bulunmadığını belirtmek, doğruyu söylemek olur.

Geçen yılın fikir hayatında ileri ve müsbet olayları, belirtirken sebepsiz bir tevazu ile «Yurt ve Dünya» nın çalışmalarını söylememezlik edemeyiz. Üç yıllık bir yayın hayatı olan Dergimiz, geçen yılda da memleketimizin ve insanlığın ileriliği ve saadeti için gerekli olduğuna inandığı fikirleri yaymağa devam etmiştir. Bizi okuyanlar, sevenler bilirler ki bunlar; müsbet ilim görüşü fikirde ve sanatta gerçekçilik, sosyal görüşte halkçılık ve inkılâpçılıktır. Biz bütün bu değerleri yayarken, kendimizi asla dev aynasında görmeden, daima eksiklerimizi görüp tamamlamaya çalıştık ve çalışıyoruz. Kendilerini «Fikir ve Kültür» «İlim ve Sanat» dergisi diye ilân edenlerin iddialarını benimsemeden ve hele alınlarına «Milliyetçi dergi» «Memleketçi dergi» gibi damga vuranların durumuna düşmeden yurdumuzun kültür hayatında — asla kâfi olmamakla beraber — müsbet işler gördüğümüze doğru, aydın, inkılâpçı fikirlerin yayılmasına hizmet ettiğimize inanıyoruz. «Yurt ve Dünya» nın, geçen yılı bu müsbet çalışmaların devamı olduğu kadar, gerilik taraftarları, reaksiyonerlerle ve yurdumuzda yabancı ideolojilerin dellâllığını yapanlarla savaştığı yıl olmuştur. Bu savaşların hepsinden, düşmanlarının fırlatmak istedikleri avuç avuç çamurlara, yalanlara rağmen dergimizin müdafaa ettiği inkılâp, demokrasi ve hakikat fikirleri muzaffer çıkmıştır.

Müspet fikirleri yayma yolunda «Yurt ve Dünya» yalnız kalmamıştır. Geçen yıl yayınlanmaya başlayan «Adımlar» dergisi de bizim müdafaa ettiğimiz prensipleri benimsiyerek memleketin fikir hayatında verimli olmuştur. Yıllarca önce İstanbulda yayın hayatına atılan «İnsan» dergisi geçen yıl bir iki sayı ile göründükten sonra ortadan çekilmiştir. Bu dergiyi çıkaran Bay Hilmi Ziya Ülken'in zaman zaman baş gösteren orijinallik temayülleri olmasaydı bu dergi de müspet işine devam edebilirdi. Kendini çok dağıtan sahibinin hiç bir fikir mesuliyeti tanımıyan kaprisleri yüzünden yazık ki bu dergi fikir hayatında bir yunus balığı manzarası göstermiş durmuştur. Bundan başka geçen yıl çıkabilen sayılardan birinde, sabık faşit lideri Musolini'nin kitaplarını türkçeye aktaran Yaşar Çimen adlı adama da yer verilmiş olması İnsan dergisinin ne kadar başıboş hale geldiğini göstermektedir. Memleketin fikir hayatında müsbet temayülleri derece derece geliştiren fikir organları arasında 1943 de çıkmış olanlardan İstanbulda «Pınar», Üniversiteli bir grubun seyrek olarak çıkardığı «Yurt», İzmirde «Kültür gazetesi» de sayılabilir.

Halkevleri dergileri, ellerindeki büyük imkânlara rağmen yazık ki çıktıkları sahalarda ve bütün memleket çapında, kendilerinden beklenen verimi kazandıramıyorlar. Bunlarda umumî olarak bir plânsızlık görünüyor. Bazıları sadece ihtisası ilgilendiren ham tetkik yığınlariyle yarım yamalak bir «arşiv» manzarası

gösterirken, bazıları da gelişi güzel istidatların sanat değerleri şüpheli şiirleri ve hikâyeleriyle dolup taşıyor. Bunların hepsine örnek olması gereken «Ülkü» mecmuası da «millî kültür» dergisi unvanına rağmen şahsiyetini bulamamıştır. Sayfalarını ekseriya herhangi bir otokritikten ve kritikten geçirilmeden ileri sürülen fikirlere açmaktadır. Bu sayfalarda pek indî görüşlerin — ki sahipleri de bunları sonradan kabul etmişlerdir: Bay Suut Kemal'in «Millî edebiyat meslesi» adlı makalesindeki fikirleri gibi — temayüllerin müdafaa edildiklerini görüyoruz.

Bundan başka «Ülkü» dergisi sipariş üzerine yazılmış hissini veren tekniği parmak hesabı, ideolojisi de yavan bir köy romantizmi olan manzumelerle dolup taşmaktadır. Bununla beraber, «Ülkü» de yazan hikâyecilerimizin bu konformizmden kendilerini kurtardıklarını, daha doğrusu hiç kapılmadıklarını belirtmeliyiz. Bu dergide M. Ş. E. nin, Sefer Aytekin'in, Kemal Bilbaşar'ın teknikçe kuvvetli, fikirleri sağlam ve realist hikâyelerini okuduk.

Geçen yıl fikir hayatımızda ad yapmış bazı kimselerin garip değişmelerine şahit olduk. Son birkaç yıllık yazıları, kitapları, romanları ve tabloları ile enteresan fikir zikzakları çizmiş olan Bay H. Z. Ülken'in «Aşk ahlâkı» nda Nitzsche ile İsa'yı barıştırdıktan, «Yirminci Asır Filozofları»nda materyalist olduğunu ilân ettikten sonra, 1943 yılında «Siyantizm Diyalektik» adını taşıyan bir yeni «mesleki felsefî» icadetmek üzere olduğunu öğrendik. Hakikat namına hemen şunu söyliyelim ki bunu henüz kendisi ileri sürmüş değildir. Bu yeni ve orijinal felsefenin, üstadı Hilmi Ziya tarafından kurulacağını haber veren sadık talebesi Bay Hasan Tanrıkut'dur. Eğer halkın, «Haberi çocuktan al!» sözü doğruysa geçen yıl alâmetleri beliren bu sistemin bu yıl doğumuna şahit oluruz. Yalnız «nevzada tulü ömür» dilemediğimiz gibi, uzun ömürlü olacağını da sanmıyoruz. Belki onu babası da unutmuştur bile!

1943 ün fikir hayatında olduğu kadar, kitap ticareti sahasında da hayli «hareket» meydana getirmiş olan bir kitaptan burada bahsetmezsek ibret verici bir olayı ele almamış oluruz. Ötedenberi «terbiyeci» lâkabı ile anılan Bay İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun gazete fıkralarını bir araya toplayarak meydana getirdiği bu kitap hem sahibinin kendini «lanse» etmek hususundaki kuvvetli reklâm tekniği, hem de bu kitabın kabını görür görmez kendinden geçenlerin alkışları sayesinde hemen hemen «dost kazanmak sanatı» kitabının satış rekorunu kırmış, diyebiliriz. Bu kitap her sayfasında kâh sosyolojiyi, kâh tarihi, kâh estetiği muti birer şahit gibi kullanarak gelenekçiliğin müdafaasını yapmaktadır. Bir zamanlar Avrupa kültürünün, ileri bir mümessili olmak istiyen yazarının son yılların kültür otarşisi modasına, hem de ne büyük bir gayretle katılıp öncüsü olduğunu görünce, bizde fikir adamı adını taşıyan bazı kimselerin «tekâmülden» ne anladıklarını görmek enteresan oluyor. Baltacıoğlunun, kitabında onun için ikinci tabiat haline gelmiş olan «paradoks» yap-

mak merakından başka, bu günün gerçeklerine, Türk inkılâbının en köklü fikirlerine arkasını çeviren bir dönüş görüyoruz. Yazarın «Türke dönüş» dediği bu dönüş, gerçekte bir geriye dönüşten başka bir şey değildir. Bunun çok tipik bir örneği kitabın 18 inci sayfasında rastlıyoruz: «Bence başka bir medeniyetten çıkıp Avrupa medeniyetine giren aydınların gözönünde tutacakları düsturları şunlardır: «Milliyet yani dinî görüş..» (s. 18) Türk inkılâbının ilk büyük işlerinden biri milliyetçilik ve islâmcılık kördüğümünü koparıp atmak, Türk milliyetçiliğini lâik temeller üzerine kurmak olmuştu. Yazar inkılâbın 20 inci yıldönümünde «milliyet» i «dinî görüş» olarak adlandırıyor. Kitabının hem ön hem ard sözünde, âdeta bir tavsiye mektubu üslûbu ile, sosyolog olduğunu ileri süren Bay Baltacıoğlu'nun «dinî görüşten» anladığı şey de pek gariptir: «Dinî görüşten maksadım şudur: Her kavim önce milletlerarası bir dini kaideleriyle birlikte alır; arası bir dini kaideleriyle birlikte alır; nimsiyerek millileştirir. Bektaşilik, kızılbaşlık, tahtacılık gibi tarikatler millî dinin zaruretlerini gösteren olaylardan başka bir şey değildir.» (s. 18 not).

Bu sözlerde bir sosyoloji talebesinin sınıf dönmesine sebep olacak bilgi hatâları var: 1) Milletlerarası dinler, islâmlık, hıristiyanlık,.. .doğdukları ve egemenliklerini yaydıkları devirlerde, bütün mahallî rabıtaları hiçe sayarak ümmet birlikleri meydana getirmişlerdir. Bunların içinde sosyal ve ekonomik münasebetlerin ve tezatların birer ifadesi olarak doğmuş olan mezhepler tarikatler de asla «millî» bir karakter taşımamıştır: Saint-Barthelmy gecesinin en kanlı azgın fransız katolikleri, bıçağının altına gelen «protestanın» fransız veya alman olduğunu araştırmaya lüzum görmemiştir. Bizim Osmanlı tarihinde şiilik ve sünnilik boğuşmaları bu tarihin boyunca sürüp gitmiş Türk halkı, derebeylerin hesabına, asırlarca bu mezheplerin düşmanlığıyle birbirini boğazlamış durmuştur. 2) Derebeyliğe karşı Türk halkının reaksiyonu olan bektaşîlik, alevîlik, tahtacılık ve saire de bugün için tarihî fonksiyonunu yapmış, artık menfi birer sosyal hareket mânasını ifade ettiklerinden bütün tarikatlerle birlikte Türk inkılâbının silindiri altında, ezilmiş gitmiştir. 3) Bu tip tarikatlerden birini «Ticani» lik adı altında hortlatmak isteyen Pilâvoğlu ve ortaklarını cumhuriyet adliyesinin, «Türke doğru» kitabının çıktığı yıl mahkûm etmiş olduğunu hepimiz biliyoruz.

Bir zamanlar «Talim ve Terbiyede inkılâp», «Demokrasi ve sanat» gibi ileri istekli yazıları meydana getirmiş bir insan için, «milliyet» i «dinî görüş» olarak düşünmek fikir hayatı bakımından pek hazin bir sonuçtur.

Bir garip değişme de psikoloji profesörü Bay Ş. Tunç'da belirmiştir. İlmî psikolojiyi, Ribot'nun kitaplarını dilimize çevirerek tanıtmak yolunda ilk cehitleri göstermiş olan Bay M. Şekip Tunç, başladığı yolda yürüyüp, memleketimizin fikir hayatında pek inatçı bir an'anesi olan ve kökünü dinden alan metafizik ruhiyatçılıkla savaşacak yerde ihtisasının ve tecrübe

metodunun yolunu bırakarak metafizikçiliğe başlamıştı. Garpte, burjuva düşünüşünün tipik bir gerileme örneği olan Bergson'un fikirlerini, şark medeniyetinin ve islâm dogmatizminin tesirlerinden daha kendini kurtaramamış olan fikir hayatımıza sokmak için büyük bir gayret gösterdi. Bay Şekip Tunç eğer bunu sadece garp düşünüşünün bir cephesini tanıtmak isteğiyle yapmış olsaydı, tanıttığı fikirlerin mahiyeti ne olursa olsun belki faydalı bir iş yapmış olurdu. Lâkin o bununla kalmadı, ve tıpkı yeni bir dinin cezbeli bir havarisi gibi «bergsonculuğu» makaleleri dersleri, konuşmalarıyle de, taraftarları gittikçe artan bir fikir mezhebi haline getirdi. Tekniği geri, ilim alanında bir kaç asırlık bir gecikme halinde bulunan ve henüz eski rejimin yıkıntıları üzerinde yeni hayatı kurmaya çalışan Türkiyeye lâzım olan müsbet ilmin değerini küçümseyen, aklı inkâr eden bir mistisizm değil, müspet ilim ihtirası, makine sevgisi; müsbet ve realist bir dünya görüşü idi. Halbuki bergsoncılık memleketimizin son çeyrek asırlık fikir hayatında ileri isteklerin, ilim ve realizm düşünüşlerinin karşısında derece derece kullanılan bir reaksiyon silâhı olmuştur. Bay Şekip Tunç hesabına en acı olan cihet bu silâhı, Peyami Safa gibi yarım yamalak bilgili bir reaksiyonerin eline de vermiş olmasıdır. Onun şımarmasında ve gerçekleri olduğu gibi göremiyenlerin gözüne «değerli mütefekkir», «mütefekkir edip» gibi görünmesinde B. Şekip Tunçun otoritesi de hayli yardım etmiştir. Peyami Safa ve benzerlerinin alkışlarına, takdirlerine karşı pek hassas görünen «Bay Şekip Tunç» evvelki yılların dünyayı saran havası içinde memleketimizde «yeni nizamcılığı» derhal uyulması lâzımgelen bir emrivâkı gibi müdafaa eden malûm temayüllü bir gazetede felsefiyen - siyasî yazılar kaleme almış, moda ideolojilerin metafizik görüşlerini benimser görünmüştür. Bu yazıları memlekette ırkçılık güden, hümanizma, ilim ve akıl düşmanlığı yapanlar, palavralarına destek olarak kullandılar. Daha önceki yıllarda aktüel konulara çok felsefî alâkalar göstermiş olan Bay M. Ş. Tunç, 1943 yılının sonlarına doğru nedense siyasî oluşlara ve dünya münasebetlerinde beliren yeni gidişlere gözlerini kapamış görünüyor. Buna karşılık «spirtizma» (1) meselelerine merak sardırdığını görüyoruz. Bunda da bizim için şaşılacak hiçbir şey yoktur: Gerçeklere, müsbet ilmin vergilerine, tarihin inkılâpçı akışına gözlerini kapayıp «mistisizm» e dalanların, varacakları mantıkî sonuç ispirtizma'dan başka bir şey olamazdı.

Geçen yılın «fikir garibeleri» nde sosyolojiyi, katolik kilisesinin ilimleri destek olarak kullanmak siyasetiyle, benimseyen doktor Fındıkoğlu, medenî kanunu halka tanıtmak ve sevdirmek için «imam mektepleri» açmak projesini ilân etti. İlim ve fikir meselelerinde, hakikatlerle istediği gibi oynayıp meselâ Sokrat'ı hü-

(1) Bay M. Ş. Tunç — Spirtizmanın doğuşu ve bir din oluşu. Cümhuriyet gazetesi No. 6935 (S. XII. 943) s. 2

manizmin babası olarak göstermek gibi cesurane fikirler ileri süren Dr. Fındıkoğlu'nun bu projesi komik bir orijinalite olmaktan pek daha ciddî bir mâna taşır ve reaksiyonun Türk inkılâbının yirmi yıllık gelişmesine rağmen hâlâ, bazı fikir adamlarında ne inatçı yardımcılar ve avukatlar bulduğunu açıkça gösterir. Yalnız şunu da sevinçle söylememiz gerekir ki memlekette bunların karışık bir ilim salçasiyle ileri sürmek istedikleri bayat nesnelerin ne olduğunu açığa vuran ileri düşünüşlü aydınların sayısı da az değildir.

Geçen yıl akademik karyerden, politikaya geçen bazı yazarlar da «Ulus» gazetesinde, haftalık Fikir Hareketleri» yaratmak için toplandılar. Bu ad altında şimdiye kadar çıkmış olan yazıların derece farkiyle müdafaa ettikleri tezler göz önünde tutulursa ortada ileriye doğru bir hareket görülemez. Eğer bir kımıldanış varsa bu ya bir geri gidiş, yahut da bir yerinde saymadan başka bir şey olmamıştır. Burada yazan hukukçu, filolog, felsefeci, terbiyeci (doktor veya gayrı doktor!) bütün yazarlar ilimle siyasetin beraberliğini pek yanlış anlayarak zaman zaman fikir tarihinin gerçeklerini isteklerine göre tefsir etmekten, değiştirmekten, en bilinen hakikatleri ve en göze batan olayları görmemezlikten gelmişlerdir. Bu sayfalardan sızan hava, inkılâpçı münevverlerden beklenen güven, realizm ve müsbet düşünüş olacak yerde septisizmle karışık bir mistiklik ve idealizm kokusu taşımaktadır. (1).

Buna muvazi olarak Bay Suut Kemal Yetkin'in hazırladığı «Güzel Sanatlar» sayfasında da karşılıklı ahbap komplimanları arasında eski sanat görüşlerinin, modası geçmiş estetik formüllerinin tekrarlanıp durduğu görülüyor. Bilhassa Bay Suut Yetkin bazen «Güzel Sanatlar» sayfasının sınırlarını da kendisi için dar bularak siyasî makale sütunlarına atlamakta ve buradan yeni siyaset nazariyeleri ileri sürmektedir. Bunlardan bilhassa «Bilge Baş» teorisi Eflâtun'un «Filozof - Arhunt» yahut «Arhunt - Filozof» ütopisini yeniden ele almak ve bu günün dünya olayları içinde çok gerçek bir fikir şeklinde müdafa etmek gibi hayret uyandırıcı bir manzara teşkil etmiştir. «Egemenlik Ulusun» dur sözünü anayasasının başına geçirip en iyi rejimin «milletin kendini idaresi» prensibine dayanan demokrasi olduğuna inanan bir memlekette bu «Bilgebaş» teorisinin hiçbir yankı uyandırmamış olmasına hiç şaşmamalıdır.

* *

Yukarıda derece derece belirtilerini, ayrı yönlerden görünüşlerini tanıtmaya çalıştığımız ve kâh ırkçılık, kâh gelenekçilik, kâh septisizme ve mistisizm ve kâh ümanizma, ilim ve makine düşmanlığı şeklindeki temayülleri en aşırı, en cüretli ve en tehlikeli şekilde bayrak gibi sallayan bir iki yazarı da gözden geçirmemiz fay-

(1) Bu noktalar üzerinde Bay Yavuz Abadan'ın «Millî Hümanizma» ve Bay Reşat Şemsettin Sirer'in «Buhranların Derindeki Sebepleri» adlı yazılarını tenkit ederken durmuştuk. - Yurt ve Dünya 31 ve 36.

dalı olacaktır. Bunlardan M. Hakkı Akansel adındaki cild hekimi, eski Akbaba «Orhan Seyfi» nin çıkardığı Çınar altından ırkçılık, ilim düşmanlığı, gelenekçilik vaızları verip durmaktadır. Tıp doktorluğu gibi müsbet bir tekniğin adamı olan bu yazarın, müsbet düşünüşlerin, objektif ilim çalışmalarının eksikliği yüzünden her sahada olduğu kadar, milletin sağlığı alanında da henüz ne kadar eksik durumda olduğumuzu göz önünde tutmadan aklı, ilmi, tekniği inkâr edip durması, dilinden hiç düşürmediği «milliyetçilik», «millet sevgisi», «millî ülkü» gibi sözlerin gerçek mânasını hiç alnamadığını ve bunları inanmadan tekrarladığını gösteren bir delilidir. Bu mistiklik meraklısı doktor, fikir hayatımızın meslekten yetişme mistiklerine taş çıkartan bir gayretle, garbın en geri, en dumanlı fikirlerini yaymak hususunda gösterdiği gayret pek korkunçtur. Doktor Akansel'in gayretleri bu alanda da kalmamıştır. «Japon mûcizesi» adıyle yine Orhan Seyfinin Çınar Yayınları nda çıkan kitabında japon emperyalizmine kasîde okumaktadır. İki nazi yazarının kitaplarından kaynak alan bu kitabın sonlarında bu ne olduğunu unutacak kadar kendinden geçen Doktor «ırk üstünlüğü» yahut «üstün ırklar» yalanını uyduran «Gobineau» yu şu satırlarla göklere çıkarıyor: «Avrupa'da, 150 seneden beri, en mühim tesiri yapmış olan zat Gobino'dur.»

Gobino'nun iddiaları **belki de ilmî değildir.** Fakat o, tarihî akışın içine yeni bir maya sokmuştur. Bu yeni fikir «ırk şuuru» dur». Irkın zoolojik bir faktör olduğunu bilmesi gereken sayın doktor M. Hakkı Akansel'in bundan ne anladığını görelim: «Kan timsalini akıl ve mantık ile anlamağa kalkmak abestir. **Bu, aklın** dışında bir (realite- hakikat) dir. Kan, (kalb) üzerine tesir eder. Eğer ben duygularımla hareket edersem, akrabalık, anayurt duygulariyle (sıcaklık - hararet) duygusunu birleştiririm. Yıldızların arasındaki mesafe (soğuk)-tur. Sıcaklığın muhafazası için, sımsıkı kapalı bir yer, bir oda lâzımdır. Kan mahiyeti itibariyle, sıcaktır ve ancak sıcak ve kapalı bir yerde akabilir. Onun için (kan) insanlar arasındaki bağların en birincisi ve asîlidir.» (s. 78 - 79). Bu anlaşılmaz lâfları dinledikten sonra Dr. Hakkı Akanselin niçin bunları «akıl ve mantık» ile anlamanın «abes» olduğunu kabul ettirmek istediği gün gibi açığa çıkıyor: Çünkü bunlara inanabilmek için insanın ya aklını kaybetmiş olması veya Doktor Akanselin dilediği gibi mistisizme yuvarlanmış olması lâzım. Bu metodun da ilk cihan harbinden sonra türeyip kitlelere kendini zorla kabul ettirmek istiyen faşist ideolojilerinin pek değer verdikleri «irrasyonalizm» görüşünden başka bir şey olmadığını biliyoruz. Zaten Doktor Hakkı Akansel'in pek beğendiği yukarıdaki lâflar da Alman derebeyliğinin mümessili olan Kont Hermann von Kayserling'den alınmıştır. Bu yaman mürteciin fikirlerindeki «felsefî» değerin derecesini ve bizde onun hoparlörlüğünü yapanların idrâk seviyelerini yukarıdaki sözlerden anlamak pek kolaydır. Bu fikirlerin faşizmin ana prensiplerin-

den olduğunu söylemek, bunları yapanların oynadıkları rolün mahiyetini anlamak için, unutulmaması lâzımgelen önemli bir noktadır.

«Yeni nizam» cı Yunus Nadi Abalıoğlu'na bir hayli yardım ettikten sonra, Ebuzziya zadenin «Tasviri Efkâr» ına geçen Peyami Safa da bir yandan reaksiyoner dergilere omuz verirken öte yandan siyasî fıkralarının imkânlarını da olayların fırsatlarına uygun olarak kullanmakta, pervasızca faşizm propagandası yapmaktadır. Bunun da marifetlerini gizlemek için elinden hiç düşürmediği kalkan «milliyetçilik» dir. Yalnız Peyami Safa nereden ve nasıl geldiği bilinemiyen bir cüretle bu yolda konuşanların hepsini gölgede bırakacak kadar sesini yükseltiyor. Şu kitaptan, bu muharrirden, filân sosyologdan veya falan filozoftan gelişi güzel devşirilmiş fikirlerle meydana getirdiği «Pot-pourri» ler bu kelimenin gerçek mânasına tıpatıp uymaktadır. Geçen yıl «Akbaba» yayınlarında çıkan «İnsan ve Millet» adlı kitabı onun kaleminden çıkan yazıların en cüretlilerini, en karışıklarını, en yanlışlarını bir araya topluyor. Kendisine pek zavallıca değer veren ve «mütefekkir» liğine inanan sosyolog, ruhiyatçı veya filozof dostlarının ağzından kaptığı terimlerle yaldızlıyarak bu kitaba doldurduğu fikirler, faşist ideolojisinin tohumlarından başka bir şey değildir. Tekrar edelim ki Peyami Safa bu tohumları «milliyetçilik» kabuğu içine gizleyerek Türk topraklarına ekmeğe yeltenmektedir. Âlimane bir eda takınarak liberal ekonomi sistemini tenkit ediyormuş gibi görünüp, nasıl faşist ekonominin ve sosyal sisteminin dayandığı korporasyon rejiminin propagandasını yaptığını ve buna «Hıfzı Oğuzun» çıkardığı «Çığır» dergisinin nasıl kucak açtığını bundan evvelki sayılarımızdan birinde belirtmiştik. (1)

Onun sosyolojik tetkik maskesinin altında nasıl açıkça faşizmi tuttuğunu ve politika yaptığını görmek için kitabının şu satırlarını okuyalım: «Nerede, ne zaman, niçin yapılmış olursa olsun, her harp bir istifa kasırgasıdır; çürümüş, mukavemetini kaybetmiş, yıkılmak için sarsıntı bekliyen kıymetleri kökünden söker.» (s. 73) Dünyayı, kendine «hayat sahası» yapmak için ateşe veren bir gerilik kuvvetinin zaferine körü körüne inanarak bu satırları yazan Peyami Safanın ve benzerlerinin içinde bulunduğumuz günlerde pasifist kesileceklerini umabiliriz! Peyami Safa'nın yine zafer sarhoşluğuyle âdeta bir nâra üslûbu taşıyan «Doğan dünyanın müjdesi» başlıklı yazısından da birkaç satır okuyalım. P. S. Türk İstiklâl harbini ve inkılâbını, daima olduğu gibi, siper edinerek şöyle yazıyor: «....... Aynı yıllar içinde bizimkinden pek başka şartlar altında doğan ve şüphesiz bizimkinden birçok ayrı vasıflara sahip **İtalyan inkılâbı da** Büyük harpten sonra ayaklanan sınıf ideolojisini tepeliyerek onu milliyet idealinin emrine verdi. Artık **Almanya'da, Macaristan'da, Portekiz'de, İspanya'da ve bugünkü Fransa'da (yani Vişi Fransası)** her

(1) Yurt ve Dünya, Sayı: 33, s. 365-368.

yerde, nihayet bütün sınıf ihtilâlleri tepelenerek Gökalpın tahmin ettiği gibi milliyet mefkûresinin tâbii haline getirildi.»

Bu sözlerde Peyami Safanın bahane olarak kullandığı «sınıf ideolojisi» sınıf ihtilâlleri gibi formüllerin faşizmin kendini meşru göstermek için bol bol kullandığı silâhlar olduğunu bilmiyen var mı? Bizim demokrasi inkılâbımızla bir plânda göstermek istediği «İtalyan inkılâbının» şu geçen yıl yıkılıp giden faşizmden başka bir şey olmadığını kim bilmez!

Peyami Safa'nın «millî idealin» zafer kazandığı yerler diye saydığı memleketlere dikkat edilirse bunların hangi iller olduğunu görürüz. «Milliyet ideali», «millî şuur»... formüllerini dilinden düşürmiyen Peyami Safa 112 sayfalık kitabının tek satırında bile, faşizm boyunduruğuna girmemek, zorla sokulduktan sonra bunu kırıp hürriyet ve istiklâline kavuşmak için savaşan dünya milletlerini ve yer yer canlanıp, şahlanan millî kurtuluş hareketlerini anmamakta, bizim İstiklâl savaşımızı örnek tutup, yedi yıldır millî kurtuluş uğruna kan döken Çin milletinin varlığından habersiz görünmektedir. Bu da çok tabiîdir: Çünkü bu milletler, Türk milleti gibi, «Millî ideali» insanların hürriyeti ve milletlerin istiklâli inanışından ayırmamakta, milliyetçiliği bir emperyalizm ve istismar âleti olarak kullanan bir dünya ile savaşmaktadırlar.

* *

Geçen yılın ikinci yarımında «faşizmin» çöküşü fikir hayatımızda tepkisini çabuk göstermiştir. Kâh bir içtimaî görüş, kâh bir felsefî kanaat ve kâh ırkçılık ve saire şeklinde derece derece faşizmden ilham almış bazı nazariyeciler, bir zelzelede ilk çöken temelsiz evlerin manzarasiyle, iddialarını terketmişler; sağdan geri dönmüşlerdir. Bunlardan cezbeli bir Nitzsche'ci olan ve onun übermensch masalını büyük bir gerçek diye tanıtmaya ve bu uğurda ilmi bile dejenere etmeye razı olan Doktor Sâdi Irmak, herkesi güldüren bir telâşla «Faşizmle çöken bir felsefe» diye Nitzscheciliğin cenaze marşını söylemeğe başladı. Ama bilmiyordu ki bu felsefe zaten garpte bir çöküşün ilk habercilerinden başka bir şey olmamıştı ve bunu, pek de anlamadan benimsiyen faşizm ergeç çökecekti.

Çöküşün sarsıntısına uğrayıp mihverini değiştirenler arasında «Çığır» cı «Hıfzı Oğuz».da vardır. On yıldır mâhut dergisinde «Gençlik teşkilâtı! Gençlik teşkilâtı!» diye şeflik rüyaları gören bu tip, daha birkaç ay öncesine kadar hangi telkinleri yaptığı, ve geçenlerde faşist Peyami Safa'ya «Değerli mütefekkirimiz» diyerek «korporasyon» sistemini müdafaa ettiğini unutuldu sanarak, faşizmin sökmediğinden «Gençlik teşkilâtlariyle» filân bir milleti kalkındırmak mümkün olamıyacağından bahse başlamıştır. Ama bu bocalamaları, gafletinin sadık bir şahidi gibi duran yazıları varken pek beyhude olacaktır.

Cermen ırkçılığının pek gözde fikri olan «antisemitizm» i büyük bir coşkunlukla müdafaa etmiş olan filoloji doktoru B. Tahsin Banguoğlu

da ırk üstünlüğü fikrinin bir «aşağılık duygusunun» mahsulü olduğunu söylemeğe başlamıştır. Bu değişmenin de hangi hâdiselerin tazyikiyle meydana geldiğini tekrara lüzum görmüyoruz.

Buna karşılık Bay Ağaoğlu Samet'in ideolojisine daha bağlı olduğunu ve sarsıntı geçiren dostlarının yüreklerine kuvvet vermeğe çalıştığını görüyoruz. Büyük endüstriye hasret çeken memleketimizde, bazı emperyalist büyük endüstri memleketlerinin dileklerine pek uygun şekilde «Türkiye'de küçük sanayi» politikasını ve korporasyon sistemini müdafaa eden bu yazar «Millet» dergisinde faşizmin ölmediğine, kendini ve başkalarını inandırmak için ter dökmektedir. Bu uğurda Bay S. Ağaoğlu tarihten teselli aramakta, birçok memleketlerde bazı şefler ve bazı partiler yıkıldığı halde onların dayandıkları rejimin devam ettiğini söylemektedir: «Bu kısa tahlilimiz faşist partisinin düşmesi ile bu partinin ana prensiplerinin iflâs etmiş olduğu fikrinin yanlışlığını çok açık göstermiş oluyoruz.» (1). Bay Samet Ağaoğlu af buyursunlar, bu tahlillerin ve bu gayretlerin, bize «açıkça gösterdiği» tek şey: kendisinin faşizmin ana prensiplerine nasıl sımsıkı bağlandığıdır.

*
* *

1944 yılına bütün dünya ile beraber milletimiz, ışıklı ve ümitli yarınların güveniyle giriyor. «Yurt ve Dünya» inandığı gerçek fikirlerin yolunda daha büyük bir hız ve daha büyük bir enerjiyle çalışacak, fikir, sanat, sosyal problemler alanında demokrasi ülküsünü yüceltecektir.

(1) Millet Dergisi, sayı: 17. s. 159-160.

Geri Cemiyetin İleri Aydını

Muvaffak ŞEREF

Geri cemiyette ileri aydın yetişebilirmi ? Yetişirse ileri aydının geri cemiyeti içinde durumu ve rolü ne olur ?

Bu sorular, en az yüzyıldır, hususiyle yirmi yıldan beri ileri aydın yetiştirmeğe, yetişmeğe uğraşan bizleri yakından ilgilendirse gerek. Bunları doğru dürüst çözebilmek için, önce «geri cemiyet» i ve «ileri aydın» ı ayırt etmeğe imkân verecek objektif ölçüleri araştırmak lâzım. Son yüzyılda edinilen bilgiler bize bu ölçüleri veriyor:

İstihsal âletleri ile bunları yapan ve kullananlar, bütün halinde, cemiyetlerin istihsal kuvvetlerini teşkil ederler. İnsanların istihsal vasıtalarile (toprak, mâdenler, iptidaî maddeler, âletler, işyerleri, münakale vasıtaları,) ve birbirlerile olan münasebetleri, bu kuvvetlerin tekemmül derecesine, durumuna göre düzenlenmektedir. Cemiyetlerin politik ve ideolojik bünyeleri (siyasî rejim, hukuk, ahlâk, din, ilim ve felsefe, san'at,) bu düzenin yapısına göre şekil ve mahiyet alıyorlar. İnsanla, cemiyetle dıştabibat arasındaki mücadele, enerji mübadelesi gereği, istihsal kuvvetleri zamanla geliştiği halde, bu gelişmeye bağlı olarak değişmesi lâzım gelen münasebetler düzeninden faydalananlar, bu düzeni olduğu gibi tutmağa çabalıyorlar. Bu yüzden cemiyetleri, merhale merhale, daha ileri düzenlere götüren inkılâplar oluyor. Bütün cemiyetler, tekâmül yolunda aynı merhaleleri takip etmekte iseler de (sırasiyle iptidaî komün, köleliğe dayanan cemiyet, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm) bu merhaleleri aynı hızla yaşayıp atlamıyorlar. Bazı cemiyetler, müşterek medeniyet nimetlerinden faydalanmalarına imkân vermeyen bir coğrafya bölgesinde bulunmaları, diğer cemiyetlerin istismarına uğramaları, politik ve ideolojik bünyelerinin istihsal kuvvetlerini uyuşturucu boğucu bir baskı altında uzun zaman tutmaya muaffak olması gibi, belli bağzı sebeplerle, kuvvetlerini geliştiremiyorlar. Dış tabiatla yaptıkları enerji mübadelesinde ya tıpatıp ödeşiyorlar veya gittikçe zararlı çıkıyorlar ve bu yüzden ya duraklıyorlar veya gerileyip çöküyorlar.

Tarih boyunca buna sayısız misaller verilebilir. En yakın misali günümüzün cemiyetlerine bir göz atmakla görürüz.

Bu gün, yer yüzünde yalnız bir cemiyet - muhtelif merhalelerdeki bir takım cemiyetleri de bünyesine alarak - sosyalist münasebetler düzenine geçmiş bulunuyor. Kısaca «garp, garp» dediğimiz kapitalist garp cemiyetleri, merhaleden merhaleye inkılâp

buhranları geçiriyorlar. Şarkın bazı cemiyetleri ise, henüz feodalizmden kapitalizme geçiş halindeler. Günümüzün «geri cemiyetlerini» işte bu sonuncularla daha aşağı merhalelerde bulunan cemiyetler teşkil ediyor. Bunlar gerek istihsal kuvvetleri, gerek istihsal münasebetleri, gerekse ideolojik bünyeleri bakımlarından, evvelkilerden geridirler.

"İleri aydın" 'a gelince bu tabiri her hangi bir merhaledeki bir cemiyetin "münevveri" karşılığı kullanmıyoruz. Burada ölçümüz belli bir cemiyet ölçüsü değil, dünya ölçüsüdür: dünya ölçüsünde ileri aydın.

Yukarıda "geri cemiyet" hakkında yaptığımız gibi, burada da "ileri aydın" ın objektif miyarını vermek gerekir. Bunun için de, önce şu gerçekleri hatırlamamız lâzım:

Hislerimizle idrâk edilebilen ve bir cüz'ü olarak içinde bulunduğumuz maddî âlem tek realitedir. Objektif, reel varlık olan maddî âlem şuurdan, ihsaslardan, tecrübeden müstakildir. Şuur, varlığın en müsait hallerde aslına uygun bir in'ikâsından başka bir şey değildir. Âlemi ve kanunlarını öğrenmek mümkündür. İnsanla cemiyetin de dahil bulunduğu, en geniş anlamiyle, tabiatın kanunları üzerindeki, tecrübe ve pratikle gerçeklenir (vérifiable) bilgilerimiz, objektif gerçek ifadesi taşıyan, geçer (valable) bilgilerdir.

Tabiat olaylarının birbirlerine bağlılıkları ve karşılıklı tesirleri, tabiatın evriminde, nasıl zaruri kanunlarsa, tabiatın bir cüz'ü olan cemiyet olaylarının birbirlerine bağlılıkları ve karşılıklı tesirleri de sosyal tekâmülün zarurî kanunlarıdır. Cemiyetlerin tarihleri, tesadüflerin bir araya toplanması değil, bu kanunların gerçekleşmesidir.

Maddî âlem, şuurumuzdan müstakil, objektif bir realite olduğuna ve şuurumuz bu objektif realitenin bir in'ikâsını teşkil ettiğine göre, cemiyetlerin fikrî hayatları da maddî hayatlarının in'ikâsından başka birşey değildir. Cemiyetler tarihinin muhtelif devirlerinde farklı fikir ve teorilere rastlamamız, bu fikir ve teorilerin sözde "bizatihî tabiat ve mahiyetlerinden" değil, sosyal evrimin muhtelif merhalelerinde cemiyetin çeşitli maddî hayat şartlarına tabî olmasındandır.

Bütün bunlardan, konumuzu ilgilendiren şu sonuçları çıkarabiliriz: İnsanın, bu geniş, değişici ve çeşit görünüşlü tabiatın kanunlarından başka öğrenebileceği hiç bir şey yoktur. Bilgimizin geçerliği, bu kanunları, olduğu gibi, yabancı hiç bir şey katmaksızın kavrama ,aksettirme derecesine bağlıdır. Bunun miyarı ise, tecrübe ve pratikle tahkik edilebilir. olmaktır. İnsanın, böyle geçer, gerçeklenir bilgilere erişebilmesi, bu geniş, değişici ve çeşit görünüşlü tabiatın kanunlarını git gide daha az hatalı, gittikçe aslına daha uygun olarak öğrenebilmesi, cemiyetin merhale merhale tekâmülüne bağlıdır. Bu itibarla, ferde devrin en ileri bilgilerini, ancak devrinin en ileri tekâmül merhalesindeki - veya bu merhaleye inkılâp halindeki - cemiyet şartları verebilir.

Cemiyetlerin belli bir tekâmül merhalesinde erişilmiş olan bu bilgiler de, elbet tahkike muhtaçtır. Bu iş, daha geçen yüz yılın ortalarında yapılmıştır. Yüz yıldan beri her gün yeni yeni deliller verilmektedir. Burada sadece şunları hatırlamayı yeter buluyoruz:

Feodal nizamda, başlıca, saban, el tezgâhı, reaya ve zanaatkârdan meydana gelen istihsal kuvvetlerine, reayalık (servage) münasebetleri; bu münasebetlere ise, reayayı derebeyine, derebeyini beyler beyine - sonraları bu sonuncuyu krala - bağlayan politik nizam tekabül ediyordu. Tabiatı hükmü altına alamayan bu basit istihsal kuvvetlerine, emekçiyi toprağa kul eden bu türlü istihsal münasebetlerine, bu hiyerarşik siyasî düzene, ancak, teolojik bir dünya görüşü tekabül edebilirdi. Ortaçağın en ünlü filozofu Thomas d'Aquin felsefeyi "teolojinin hizmetkârı" sayıyor; âlemi - tıpkı feodal düzende olduğu gibi - hiyerarşik bir nizama (allah, melekler, insan ruhları) tâbi sanıyordu. Tabiatın tetkikine lüzum duyulmuyor; her şeyin yerli yerinde kalacağı sanılıyor; her yeniliğe ilhat (hérésie) diye karşı konuyordu. Bu devrin ileri aydını, teoloji ve skolâstiğin hurafelerinden ve dar kalıplarından hiç değilse kendisini kurtarabilen insandır.

Bilindiği üzere, feodal düzen içinde gelişen istihsal kuvvetleri, garpte, X uncu üyz yıldan itibaren, yavaş yavaş, feodal münasebetler kalıplarına sığamaz hale gelmeğe başladılar. Yeni inkılâpçı bir sınıf doğdu: burjuvazi. İstihsal kuvvetlerinin ve bu kuvvetlerin sosyal unsurunu teşkil eden burjuvazinin engelsiz gelişebilmesi için, feodal münasebetlerin yıkılması gerekti. Burjuvazi başlıca iki şeye muhtaçtı: hürriyet ve ileri teknik. Bu ihtiyaçlar ilim ve felsefe alanına, akla, iman ve tabiat olaylarına nüfuz cehitleriyle aksetti.

Bu cehitler, garp cemiyetlerini; istihsal kuvvetleri bakımından zanaatkâr atelyesinden manüfaktüre, manüfaktürden sanayi İnkilâbına; istihsal münasebetleri bakımından, emeği sermaye'ye kul eden kapitalist, liberal münasebetlere, politik düzen bakımından, parlemanter demokrasiye; dünya görüşünde ise, çeşit sonuçlarile, rasyonalizme götürdü. Bu merhalenin ileri aydını, geri tekniğe, tabiî ekonomiye, feodal münasebetlere, teolojik dünya görüşüne karşı, makinayı, para ekonomisini, kapitalist münasebetler düzenini, liberalizmi, parlemanter demokrasiyi ve aklın hâkimiyetini müdafaa eden insandır.

Tıpkı feodalizmden kapitalizme geçişte olduğu gibi, kapitalist düzen içinde gelişen istihsal kuvvetleri, daha geçen yüz yılın ilk yarısında, bu düzene sığamaz hale geldiler. Yeni bir inkilâpçı sınıf doğmuştu. Bu sınıf, günden güne genişliyor ,gelişiyor, şuurlanıyordu.

Bu yeni inkilâpçı sınıfın dünya görüşü ne olabilirdi? Burjuvazinin yükselme devrinde tabiatın tetkikine, idrakine yöneltilen akıl, olaylar arasındaki münasebetlere, bu münasebetlerin evrensel kanunlarına her an biraz daha nüfuz ederek, cemiye-

ti dıştabibata gittikçe daha ziyade hükmetmeğe götürmüştü. Fakat burjuvazinin alçalma devri başlar başlamaz, kendi içine kıvrılıp tanrılığını ilân etmiş, âlemi mevhum idée'sinin bir mahsulü saymağa kadar varmış ve böylece hatalar bölgesine girmişti. İnsana vadedilen hürriyete varılamamış, mübadele hürriyetinin muhayyel ahenkli mekanizması işliyememiş: kapitalist ekonominin toplanma kanunu bu mevhum düzeni altüst etmişti. İnsan hürriyetinin kaynagı ve desteği sanılan mücerret "kanun karşısında eşitlik" formülü insanı, "dünya nimetlerinden emek karşılığı faydalanma" demek olan gerçek hürriyete götürememişti. Ve nihayet, cemiyet, feodalizmde olduğundan çok daha belirli, uçurumlu bir şekilde ikiye bölünmüştü.

İnkilâpçı sınıfın, gözlerini,durmadan değişen, gelişen tabiata, cemiyete, çevirmesi gerekiyordu, Geçen yüz yılın ortalarında işte bu yapıldı. Ve yukarıda konumuzu ilgilendiren taraflarının pek kısa, hatta eksik bir hülâsasını verebildiğimiz ileri dünya görüşüne varıldı. Günümüzün ileri aydını bu görüşü kavrayan insandır. Tarih bize, dünya ölçüsünde ileri aydınların, her zaman, devrin en ileri merhalesindeki - veya bu merhaleye inkilâp halindeki - cemiyetler içinde yetiştiklerini göstermektedir.

Burada bir soru karşısında kalabiliriz: ileri aydın olabilmek için devrin en ileri tekâmül merhalesindeki - veya bu merhaleye inkılâp halindeki - cemiyetin ferdi olmak yeter mi? Bu soruya "evet" demek, hangi alanda olursa olsun, tekâmül şartlarına aykırıdır. inkilâpçı sınıftan veya bu sınıfla beraber olan ileri aydın, her merhalede, karşısında daima reaksiyoner sınıfın münevverlerini bulmuştur. Burada, bir de, reaksiyoner fikir hareketlerinin tarihçesini yapacak değiliz. Esasen, yukarıki hülâsalarımızdan bunu çıkarmak mümkündür. Bunu anlamak için günümüzün fikir mücadelelerine bir göz atmak ta yeter.

Görülüyor ki "ileri aydın" olabilmek için, sadece, devrin en ileri merhalesindeki - veya bu merhaleye inkilâp halindeki - cemiyetin ferdi olmak yetmiyor; aynı zamanda, bu cemiyetin ya inkilâpçı sınıfına mensup bulunmak, yahut bünye çatışmalarını kavramağa ve tarihî oluşu bütün halinde idrake imkân verecek münasebetler içinde yaşamak ta lâzım. Bu şartlara, - gene bunlarla yuğrulup şekillenen - ferdî, psikolojik şartları da katarsak, "ileri aydın" formasyonunun, oluşunun bütün şartlarını tamamlamış oluruz.

Buraya kadar vardığımız sonuçlar "geri cemiyetin ileri aydını" sözündeki tenakuzu, daha açık bir deyişle, geri cemiyette ileri aydın yetişemiyeceğini göstermiş olmuyor mu ?

Cemiyetler birbirleriyle hiç bir münasebette bulunmasalar, birbirlerine tamamen kapalı kalsalardı, bu soruya, yukarda vardığımız sonuçlara dayanarak, "evet" demek lâzımgelirdi. Halbuki, coğrafya durumları gereği son zamanlara kadar kapalı kalmış bazı cemiyetler bir yana bırakılırsa, her devirde - hususiyle günü-

müzün şartları içinde en sıkı bir şekilde - cemiyetlerin birbirleriyle temaslarda bulunduklarını görürüz. Osmanlı imparatorluğunun son yüz yılına bu yönden kısa bir göz atalım:

Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğunun son yüz yılı, bu feodal yapılı İmparatorluğu meydana getiren cemiyetlerin, emperyalizmin boyunduruğu altına girdiği devirdir. Bunun sırf ekonomik bakımdan ifadesi, imparatorluk cemiyetleri emeğinin, malî sermaye tarafından, az ücretle kiralanarak İmparatorluk topraklarında kullanılması, istismarı. dır. Kısaca bu toprakların insanlarının malî sermaye faydasına çalışmaları. Malî sermaye sahipleri, ne reaya veya toprak işçisinin başında durup, ne de fabrikanın müdürlük odasında oturup istihsale nezaret edecek kadar alçak gönüllü değillerdir. Bu ve buna benzer işleri bir takım aracılar görür. Bu aracılardan bir kısmı, iptidaî maddelerin yüklendiği, mamullerin boşaltıldığı liman şehirlerinde bulunurlar. İstanbul, Selânik, İzmir bu şehirlerdendi. Bu şehirler, büyük ticaret merkezlerinin, metropollerin küçük birer şubesi haline gelmişlerdi. İhracat, ithalât tacirleri, komisyoncular, sarraflar ve bunların, İmparatorluğun içlerine, uçlarına kadar uzanan bir sıra aracıları bu şehirlere ve İmparatorluğa, fiilen, hükmetmeğe başlamışlardı. Feodal düzenin koruyucusu olan Sultan'la etrafı, beylerbeyleri, beyler, paşalar da bu şehirlerde oturuyorlardı. Garp, çeşitli mâmulleri, kültür örnekleri, hattâ öğretmenleriyle bunların ayaklarına kadar geliyor; bunlar da arasıra tatlı canlarını ve bey mahtumlarını Garb'e gönderiyorlardı. Şehirler ve oturanları, böylece feodal bünyeli İmparatorlukla kapitalist Garbın birbiriyle temasına vasıta oluyorlardı.

Bu gelişme ortaya yeni bir «münevver» tipi çıkarmıştı. Bu tipi, uzun zaman, kapitalist garple feodal imparatorluğun ekonomik-sosyal şartları ve ideolojileri arasında ne yapacağını şaşırmış bir durumda buluyoruz: bir yanda, ihmal edilmiş İmparatorluk toprakları ve halkları; öbür yanda, çekici garp şehirleri ve "medenî" burjuvası. Bir yanda, hâlâ ihsanlarına nail olduğu saltanat müessesesi; öbür yanda, kendisine daha geniş imkânlar vâdeden Garb'ın parlemanter - demokratik rejimleri. Bir yanda, hâlâ mal ve aile münasebetlerini düzenleyen "ahkâmı - şer'iye," «örf'ü âdât»; öbür yanda, garbin kleriko - kapitalist mevzuaları. Nihayet bir yanda, hâlâ ahretini - hatta dünyasını - teminat altına alan teolojik dünya görüşü; öbür yanda, tecessüsünü gıcıklayan burjuva teorileri.

Bizde garplılaşma hareketleri böyle başladı. Birkaç sayfalık bir taslakla bu hareketlerin tam bir tahlilini veremiyeceğimize kaniiz. Yalnız buracıkta şunu da kaydetmeden geçemiyeceğiz: son zamanlarda garplılaşma hareketlerimiz üzerinde bir çok yazılar yayınlandı. Bunlardan hiç biri, garplılaşma hareketlerini doğuran ekonomik - sosyal şartarı, illiyet bağlarını bir an elden kaçırmaksızın,

olduğu gibi aksettirmeye, bu hareketlerin ve o devirde eserleri ve aksiyonlarile sivrilmiş olanların tam değerlerini biçmeğe imkân verecek ilmî araştırmalar mahsulü sayılamaz. İtiraf edelim; hiç birimiz böyle bir araştırmaya girişmek gayret ve cesaretini henüz göstermiş değiliz. Bir gün bu da yapılacaktır, elbet. Biz gene konumuza dönelim.

Bu kısa taslaktan bile, Osmanlı İmparatorluğu muhitinde dünya ölçüsünde ileri aydın aramanın boşluğu anlaşılıyor.

Cumhuriyet devrine gelince; emperyalizme karşı millî kurtulus mücadelesi başarıldıktan sonra, geçmişe ait politik ve ideolojik yapıları da kısa zamanda tasfiye gayretiyle girilen bu devir, ileri aydın namzetleri mize yeni yeni şartlar, imkânlar hazırlamış bulunuyor. Bazı bölgelerimize modern teknik girdi. İleri cemiyetlerle temasımız arttı. İmkân bulabilenlerimiz garp ülkelerine giderek uzun zaman oralarda yaşıyor, gözlerini açanlar garp cemiyetlerinin iç tezatlarını yakından görebiliyorlar. Cemiyetimiz içinde de bunların birer küçük örneklerile karşılaşmak, bazan bu münasebetlerin bizzat içinde yaşamak mümkün oluyor. Feodalizmin artıkları da bazı bölgelerimizde, henüz, tasfiye edilmiş olmaktan çok uzakta bulunuyor. Yer yüzünde bütün olup bitenleri günü gününe takip edebiliyoruz. Nihayet, yirminci yüzyıl cemiyet düzenleri gözlerimizin önünde imtihandan geçtiler, geçiyorlar.

Bütün bu şartlar, bu imkânlar bizleri de tarihin akışını bütün halinde, olduğu gibi kavramağa, ileri dünya görüşüne, ileri aydın olmağa götürebilir.

Bu takdirde, ileri aydının bu geniş ve, yer yer bünye farkları göstermesi itibarile, bölümlü cemiyet içindeki durumu ve rolü ne olur ? ileri aydının bu cemiyetten kopması mümkün müdür?

Önce, bu sorulardan sonuncusuna cevap verelim:

Günümüzün ileri aydını, ne yeryüzünde millî köklerinden koparak âdeta ayrı bir cemiyet haline gelmiş olan, dünyaya hâkim zümrelerin adamı, bir kozmopolit; ne de zümre menfaatlerini içinde bulunduğu cemiyetin halkının ve diğer milletlerin istismarında bulan bir şovendir. İleri aydın halkın adamıdır. Ve, en ziyade, müşahhas dâvâlarını, dertlerini anlayabileceği kendi milletine faydalı olmak şartlarına, imkânlarına, kudretine sahip olduğunu bilir.

Bu güvenle memleket davalarına sarılan ileri aydın,kendisini geniş bir demagoji denizinin ortasında, çoğu zaman yapayalnız, bulacaktır. Anlaşabileceği insanlar çok mahdut; buna karşılık aldatılma ihtimalleri çok bol olacaktır. Menfaatlerini müdafaa ettiği kütleler bile, alışılmış müesseselerden, edinilmiş kıymet hükümlerinden, durmadan tekrarlanan kelimelerin teessürî (affectif) baskısından, demagoji perdelerinden sıyrılıp onu kolaylıkla tanıyamıyacaklar, ona kolayca inanamıyacaklardır.

Fakat ileri aydın, münevver

geçinenlerde asla ratslanamıyacak bir iç huzuruna kavuşmuştur. İleri bilgilerini, cemiyetin müşahhas şartlarile gerçekleyecek, tahkik edecek; "bilgi" denen şeyin olaylarla, dünya ile ilgisi bulunmayan bir zihin canbazlığı olmadığının yeni yeni delillerile karşılaşacaktır. Münevver geçinenler hayallerinin, iddialarının olaylar tarafından durmadan yalanlandığını görerek, kötümserlikten kötümserliğe, şaşkınlıktan şaşkınlığa uğrarlarken, o, hâdiselerde daima görüşlerinin, sözlerinin, teyidini bulacaktır. Boş hayallere kapılmayacak; dünyayı ve cemiyetini ahlâk havariliğiyle düzenlemeğe kalkışmıyacak; fakat, teorinin kütleleri sarınca ne yaman bir kuvvet haline geldiğini bildiğinden, aksiyonda olduğu gibi aydınlaştırma yolunda da her kaynağa başvuracaktır.

Kısaca ileri aydın, geriliğinden acı duyduğu cemiyetinin ilerlemesi şartlarını, bir kimya formülü açıklığiyle, bilecek, bu şartların gerçekleşmesine çalışacaktır.

HARMAN YANGINI

Halil AYTEKİN

Anadolu köylerinde sık sık rastlanan vakaların en korkunçlarından birisi de harman yangınıdır. Kaza mı kasit mi olduğu pek belli olmıyan ve beklenilmedik bir zamanda vukua gelen bu gibi hallerde köylü pek çok zarar görür. Bir yıllık emeginin kızıl alevler içerisinde kül olup havaya savrulduğunu görmek, hiç bir tedbire muktedir olmadan elleri böğründe seyirci kalmak kadar, dünyada insana korku ve azap veren başka ne vardır ?

Bu sene harman üstü köyün birinde bulunduğum sırada böyle tüyler ürpertici hazin bir hadiseye şahit oldum. İlk önce bir arpa harmanında çıkan yangın köylünün davranmasına vakit bırakmadan, göz açıp kapayıncaya kadar harmanları yanyana bulunan üç kişinin bütün bir yıllık emeğini yakıp geçmişti. Sonradan köylüler bunun içinde bir kasıt olduğunu sezerek tahkikata girişmişler, bir ip ucu ele geçiremediklerinden bir hoca ve ya bir cindere başvurmak suretile düşmanlarını bulup çıkaracaklarına kani oldukları için, işlerini güçlerini bırakarak bu işi takibe koyulmuşlar ve bu uğurda bir hayli de para ve masrafı göze almış - lardır.

Bu hâdiseden bir ay sonra köye uğradığımda yanan harmanın külleri üzerinde toplanan kalabalığın bu mesele üzerinde hararetle konuştuklarını gördüm. Ortalarına aldıkları perişan kılıklı, belinin kamburu çıkmış, şaşkına dönmüş bir ihtiyarın anlattıklarını dinliyorlardı. Biraz sonra, kalabalığın içinden genç uyanık bir köylü, bana dönerek: «Halâ şu bildiğimiz harman yangını davası" diye başlayan sözlerile meseleyi bir kaç dakikada izah ediverdi.

Köylü gencin anlattığına ve benimde anladığıma göre, bu mesele köyde şu şekilde cereyan ediyor: iki sene evvelisine gelinceye kadar, köyde en ufak bir gürültü patırtı olmaz herkes birbiriyle yağlı ballı geçinirdi. Cıvar köyleri bile imrendiren bu tatlılık ve geçim günün birinde iki kişi arasında çıkan bir arazi kavgasından ötürü bozulmuş, köylü bu yüzden guruplara ayrılmış, her iki taraf birbirini altetmek ve batırmak için birbirinin malına, canına ve hâtta ırzına kastetmeğe kalkmışlar. Hele, karşı taraf ağır basıp ta, Karaküllâhların kırk yıldır ellerinde tuttukları bir tarlayı, bağ ve bahçe yaparak şenlettikleri çayır özündeki tarlayı çekip ellerinden alınca iş büsbütün çığrından çıkmış, mahkeme bitmişse de gelgelelim davâ bir türlü bitmemiş. Uzun lâfın kısası; gel zaman, git zaman derken köylü bir birinin gölgesine kurşun atmağa, kardeş kardeşin canına kastetmeğe

başlamış. Günün birinde sen tarla işinde şahitlik yaparak dâvâyı kabarttın diye, köyde kendi halinde duran bir zavallının, derenin birinde bir çift öküzünü bıçaklamışlar. Başka bir gün, birisinin tarladaki sabanını parça, parça doğramışlar. Daha bunların sıcağı soğumadan haydi arkasından sana bir de harman yangını...

Bunları kendisinden dinlediğim köylü; "Bizim köyün hayırı gitti, şeri kaldı efendi milletin gözünü hırs bürümüş, önünde durulacağı yok, bu gidişle çok geçmeden herkes birbirinin etini yiyecek" diye komşularından acı acı şikâyet ettikten sonra, ortalarına aldıkları kanburu çıkmış, ihtiyar hakkında bana malûmat verdi...

"Olan bu zavallıya oldu, dedi. Hele fıkaranın birşeyden haberi olsa, herifin bütün ümidi, yanan iki harmanındaydı. Allahın ondurmadığını kulu da yan bakarmış. Muhanete muhtaç olmaktan kurtulacağı bir sırada al başına bir belâ! Şimdi anlattıklarının bilmem farkına vardınız mı ? Harmanı yananlar, bir çok yerlere başvurup ta ümitleri kesilince, Sivas taraflarında ününü işittikleri bir hocaya baş vurmak üzere, ihtiyarı yola çıkardılar. Adamcağızın bu yaşta ha burada, ha şurada derken gitmediği kasaba, uğramadığı köy kalmaz, böylece on beş gün yaya yol teptikten sonra, nihayet köyün birinde hocayı rast getirir. Bizim dayının maksadını anlamakta güçlük çekmeyen hoca, hemen işe girişir. Okuyup üfleyerek derhal cinleri başına toplar; ihtiyara evinden barkından ayan beyan malûmat verdikten sonra, iş döne dolaşa harmanı yakanlara gelir; hoca bunlara dairde uzun, uzadıya cinlerle konuşur. Kim olduklarını tanır, hâtta boylarını boslarını, kaç kişi olduklarını tarif eder. Ve böylece bizim Mustafa dayının kapısındaki son kalan öküzünü satarak koynuna harçlık ettiği seksen lirasını cebine indiren hoca her akıllı büyük adamın vereceği cevapla, dayıyı ayıktırır. "Gel baba beni dinlersen sen bu dâvadan vaz geç, der. Bunun sonu iyi getirmez. Düşmanlarını ben sana şimdi tanıtırım, ve lâkin senin için de, onlar için de bu işin sonu kötüye varır. İleri geri derken elinden bir kaza, belâ çıkar. Elini kana bulamanı istemem. Bu yaştan sonra Allahın günahkâr kulu olmıyalım. "Anan aşağı, baban yukarı, Mustafa dayının ağlamaları, sıkılmaları para etmez bu işin sonunda çıkacak bu türlü fenalıkların düşüncesi hocayı merhamete getirip bu sırrı ifşa etmekten meneder. Baksana ah dedikçe bizim Mustafa dayının dumanı tepesinden çıkıyor." Bunları bana anlatan köylü sözlerinin arkasında şunları da ulamağı unutmadı. "İşte efendi, köylünün bütün ömrü böyle mal, mülk dâvasile geçer. Bir defa köyün dini dilliği bozulmasın yoksa, haklı mısın haksız mısın, demezler kurunun yanı sıra yaşı da yakarlar.

Köylünün, sosyâl aksaklığın doğurduğu kardeş kavgalarına açık bir örnek olan hikâyesini dinledikten sonra bir suçlu utancıyla, başım önümde oradan uzaklaştım.

E D E B İ Y A T

1943 Yılında Edebiyatımız

I

PERTEV N. BORATAV

Bir yılın edebiyatı, şüphesiz, bütün bir devrin karakterlerinden sıyrılarak gösterilemez. Bunun için, "1943 yılında edebiyatımız,, derken sadece bu yılın belli başlı eserleri ve edebiyat olayları üzerinde duracağımız anlaşılmalıdır. 1943 yılında Türk edebiyatı birinci cihan harbi sonunda açılan «Cumhuriyet devri» nin bir halkasıdır. 1939 da başlayan ikinci cihan harbi ve onun memleketimizdeki yankıları bu edebiyata yeni bazı temalar ve motifler getirdi, o kadar... Yepyeni bir çağın başlangıcı diyebileceğimiz bir yönelmeden bugün için bahsedilemez.

***

Kültür mirası :

Tercüme çalışmaları bu yıl da bereketli bir mahsul verdi. Yabancı edebiyatlardan çevrilip basılan kitapların hepsini, şüphesiz, gerçek değerler diye vasıflandıramayız bunların bir çoğu g e ç i c i bir şöhretten başka bir iz birakmadan u n u t u l a c a k l a r d ı r. Hususî müesseselerin bastırdıkları kitapların çoğunun roman olduğunu da görüyoruz. Tercüme çalışmalarında Maarif Vekilliğinin, kitapları hem sayı bakımından rekor kırıyor. hem de, eserler, bugün için değerleri göz önünde tutularak seçilmiş olduğu için üstün kalıyor. Bu yıl Maarif Vekilliği Türkçeye dünya kültürünün her çağından 70 eser kazandırdı. Şüphesiz bunların hepsi aynı değerde değildir. Bu listedeki bazı kitaplarda bu günün gençliği kendi gerçeklerini bulamıyacakdır. Bununla beraber Maarif Vekilliğinin klasikler serisinde, lüzumsuz hiç bir kitap yoktur diyebiliriz; bunların bir çoğu her zaman için kültürümüzün kaynağı olacak insanlık değerler taşıyor; bir çoğu, kendi zamanlarının ileri fikir hamlelerini temsil ediyor; bir kısmı da sadece bize geçmişi öğretmek bakımından faydalı olacak eserlerdir. Biz, dünya edebiyatlarından yaptığımız tercümelerle, kendi edebiyatımıza bütün bir gelişme imkânını sağlamış oluyoruz. Hiç bir millet kendinden evvelki çağların ve başka milletlerin kültür mirasından kendini mahrum edemez.. Her dilin edebiyat ve san'atında yeni hamleler, yüksek değerde eserler bırakmış eski kültürlerden geniş ölçüde tercümelerle başlamıştır. Avrupanın Rönesansı böyle oldu. Bizim için ayni Rönesansdan bahsetmek doğru olmasa bile - çünkü bugün Avrupa kendisi ikinci bir Rönasansın eşiğindedir - insanlığın yeni hamlelerinde

Geri Cemiyetin İleri Aydını

Muvaffak ŞEREF

Geri cemiyette ileri aydın yetişebilirmi ? Yetişirse ileri aydının geri cemiyeti içinde durumu ve rolü ne olur ?

Bu sorular, en az yüzyıldır, hususiyle yirmi yıldan beri ileri aydın yetiştirmeğe, yetişmeğe uğraşan bizleri yakından ilgilendirse gerek. Bunları doğru dürüst çözebilmek için, önce «geri cemiyet» i ve «ileri aydın» ı ayırt etmeğe imkân verecek objektif ölçüleri araştırmak lâzım. Son yüzyılda edinilen bilgiler bize bu ölçüleri veriyor:

İstihsal âletleri ile bunları yapan ve kullananlar, bütün halinde, cemiyetlerin istihsal kuvvetlerini teşkil ederler. İnsanların istihsal vasıtalarile (toprak, mâdenler, iptidaî maddeler, âletler, işyerleri, münakale vasıtaları,) ve birbirlerile olan münasebetleri, bu kuvvetlerin tekemmül derecesine, durumuna göre düzenlenmektedir. Cemiyetlerin politik ve ideolojik bünyeleri (siyasî rejim, hukuk, ahlâk, din, ilim ve felsefe, san'at,) bu düzenin yapısına göre şekil ve mahiyet alıyorlar. İnsanla, cemiyetle dıştabibat arasındaki mücadele, enerji mübadelesi gereği, istihsal kuvvetleri zamanla geliştiği halde, bu gelişmeye bağlı olarak değişmesi lâzım gelen münasebetler düzeninden faydalananlar, bu düzeni olduğu gibi tutmağa çabalıyorlar. Bu yüzden cemiyetleri, merhale merhale, daha ileri düzenlere götüren inkılâplar oluyor. Bütün cemiyetler, tekâmül yolunda aynı merhaleleri takip etmekte iseler de (sırasiyle iptidaî komün, köleliğe dayanan cemiyet, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm) bu merhaleleri aynı hızla yaşayıp atlamıyorlar. Bazı cemiyetler, müşterek medeniyet nimetlerinden faydalanmalarına imkân vermeyen bir coğrafya bölgesinde bulunmaları, diğer cemiyetlerin istismarına uğramaları, politik ve ideolojik bünyelerinin istihsal kuvvetlerini uyuşturucu boğucu bir baskı altında uzun zaman tutmaya muaffak olması gibi, belli bağzı sebeplerle, kuvvetlerini geliştiremiyorlar. Dış tabiatla yaptıkları enerji mübadelesinde ya tıpatıp ödeşiyorlar veya gittikçe zararlı çıkıyorlar ve bu yüzden ya duraklıyorlar veya gerileyip çöküyorlar.

Tarih boyunca buna sayısız misaller verilebilir. En yakın misali günümüzün cemiyetlerine bir göz atmakla görürüz.

Bu gün, yer yüzünde yalnız bir cemiyet - muhtelif merhalelerdeki bir takım cemiyetleri de bünyesine alarak - sosyalist münasebetler düzenine geçmiş bulunuyor. Kısaca «garp, garp» dediğimiz kapitalist garp cemiyetleri, merhaleden merhaleye inkılâp

milletimize de bir rol vermek istiyorsak geçmiş kültürlerin ölmez değerlerini ilmimize ve san'atımıza kazandırmak zorundayız. Bazı dar görüşlü sözde aydınlar, tercüme eserlerin bolluğunu, telif eserleri boğacak bir olay gibi göstermek istiyorlar, bunlar hiç bir değeri olmayan söz kalabalıklarnı edebiyat eseri sanan gafillerdir; gerçekten, tercümeler bir çok telif eserlerin hakiki değerlerini, yani değersizliklerini meydana vurmakla, bazı müelliflerin kazancına kesat getirdi. Ne yapalım, onlar da güzel eser yazmağa çalışsınlar. Kim ne derse desin, okuyucunun kültür ve zevk seviyesi günden güne yükselmektedir.

«Kültür mirası» diyince yalnız batı memleketlerinin edebiyat ve fikir eserlerini anlamıyoruz. Doğunun da, kendi şartları içinde, devirleri aşabilen insanlık değerlerle yüklü büyük eserleri vardır; Maarif Vekilliğinin bu yılki listesinde Firdevsî, Mevlâna, Nizâmı, Hâfız ile İranın; İmre ül - Kays ile islâmdan önceki Arabın klâsikleri, bundan başka Hint ve Çin edebiyatının eserleri yer almaktadır.

Bu yıl, kendi edebiyatımızın geçmiş büyük değerlerini bu günün nesillerinin istifadesine koymak bakımından, tercüme çalışmaları kadar verimli olmadı. Öyle sanıyorum ki bu, biraz da edebiyatımızın klâsik değeri üzerinde henüz tam bir anlaşmaya varılmamış olmaktan ileri geliyor. Eski Türk edebiyatının hangi eserleri bu günün gençliğine sunulmalıdır? ve nasıl? bu meseleler henüz çözülmüş değildir. Bununla beraber, yakın çağlardaki, meselâ, Tanzimattan sonraki edebiyatımız üzerindeki çalışmalar da çok kısırdır. Geçen yılların, yıl dönümleri vesilesiyle «Tanzimat» ve «Namık Kemal» konuları etrafındaki oldukca geniş pilânlı yayınlarına karşılık, 1943 yılı, Mustafa Nihat Özönün bir kitabından (1) başka hemen hemen hiç bir şey vermiş değildir. Bir aralık, son devir edebiyatının mühim bir siması olan, «Tevfik Fikret» in dinsizliği hakkındaki eski fetvalar yeniden okundu. Bu kabil bir kaç «edebiyat hâdisesi» ağır başlı, yorucu araştırmalara girişmeği gözlerine kestiremiyenlerin oradan buradan kapma bir iki vesika veya bilgi kırıntısiyle, ve bol dedi kodu malzemesiyle ortalığı velveleye verme sevdasından başka şeyler değildir. Bu devrin hatta en yakın yılları bile, ciddi araştırıcılarını bir zaman daha bekleyecektir.

Nitekim, daha dünün adamı olan Ömer Seyfeddinin hikâyeler külliyatı (2) ikinci basımını idrak ederken, karşımıza yine o perişan haliyle çıkıyor: ne bir tarih sırası, ne bir not, ne bir biblografya bilgisi...

Bu yıl, Burhan Toprak da büyük, Türk şairi «Yunus Emre» nin divanını ikinci defa bastırdı. (3)

(1) 1. Türkçe Tâbirler Sözlüğü, c. I. (Bu kitabın 44 sahifelik giriş kısmında Tanzimat devri edebiyatına dair değerli bilgiler vardır.)

(2) Ömer Seyfettin küllîyatı, 1—9; ikinci basılış; İstanbul 1943. Ahmet Halit Kitabevi.

(3) Burhan Toprak, Yunus Emre Divanı; ikinci basılış. İnkılâp kitabevi, İst. 1943.

Sadece ticaret düşüncesiyle hareket eden bir kitapcı olmadığı halde, o da, büyük bir şairin divanını bastıran bir insanın dikkat etmesi gereken hususlara ehemmiyet vermek tenezzülünde bulunmadığını bu ikinci basımda ispat etti: ilk basılışında çok ağır tenkitlere uğramış olan Yunus divanı, ikinci defe, aynen çıkmıştır. Bereket versin ki, çok geçmeden, Burhan Toprak'ın münekkid Abdülbaki Gölpınarlı, yıllarca süren çalışmalarının meyvesi olan, ve en eski nushaları esas tutan «Yunus Emre divanı» nı (4) bastırdı. Abdülbakî Gölpinarlı» nın Yunus divanı, belki kolay okunacak bir kitap değildir; hatta, belki, 14 cü asır metinlerinin fonetiğini ve dil özelliklerini olduğu gibi vermek istediği halde, veremediği ileri sürülerek de tenkıde uğrayacaktır. Bununla beraber, yakında lûgatçesi, açılaması ve bibliyografya cetveli gibi eksiklerini tamamlayacak olan cilt de çıktıktan sonra Abdülbâkî Gölpınarlı'nın kendi tabiriyle «bu büyük ve hür insan şairi» genç nesil, asıl hüviyetiyle tanımak imkânını bulmuş olacaktır. Bu satırların sahibiyle, Abdülbakî Gölpınarlı nın beraberce hazırladıkları «Pir Sultan Abdal» adlı kitap da(5), Yunus kadar eski ve onun kadar şöhreti yaygın olmamakla beraber insanlık değerleriyle ona çok yaklaşan XVI ncı asır şairi «Pir Sultan Abdal» ı, tarihî çerçivesi içinde, menkıbeleriyle ve şiirleriyle tanıtmağı denemiştir. Eski edebiyatımızdan seçme eserleri tarihî muhitleri içinde, fakat daha çok lise öğrenicilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bir araya getiren ve Maarif Vekilliği yayınları arasında 1943 yılında çıkan iki Antoloji (6) çeşidinden eserlerle, edebiyatımızın başka cepheleri de, tamamlanırsa, Türk edebiyatının geçmişteki insanlık değerlerine yeni nesilleri aşina kılmak yolundaki çalışmalar verimli bir safhaya girmiş olacaktır. Dilimizin ve san'atımızın gelişmesi, tercümelerin yanı başında kendi kültür mirasımızdan faydalanmakla mümkün olacağını unutmamalıdır.

*
* *

Bugünün edebiyatı

1 — Şiir:

Her yıl gibi, geçen yıl da şiir kitapları neşretmiş pek çok yeni imzalar görüldü. «Türkiye bibloğrafyası» nın, şiir bölümünde yeni imzaların eskilere nisbeti, hiç bir edebiyat çeşidinde, hatta hiç bir bölümde görülmeyecek kadar fazladır Bu «Şairler»in bir çoğu, sonradan şiir hatta gazete ve mecmualarda, yahut da kitap halinde basılmak üzere her hangi bir yazı yazmağa tövbe edecek delikanlılardır. Bunlardan bir kısmı da, yazı hayatına şiirle başlayacak, başka çeşitlerde karar kılacaklardır. Nihayet pek azı (her yılın bibliyografyasından bir veya iki

(4) A. Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı, Ahmet Halit Kitabevi, İst. 1943.

(5) A. Gölpınarlı ve Pertev Boratav, Pir Sultan Abdal. (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yayınlarından) Ankara 1943.

(6) Şükrü Kurgan, Eski metinler antolojisi, Ankara 1943; Pertev Boratav ve H. V. Fıratlı, Halk Şiiri Antolojisi, Ankara 1943.

tane ya çıkar çıkmaz) sonuna kadar şiirle haşır neşir olacaktır.

Şair deyince, bu sonuncuları anlamak lâzım... Şu halde, bir şair üzerinde konuşmak için acele etmemek gerek. Şiir, okumuş — hatta, köylerimizde bir çok misaline rastladığımız gibi, okuma yazma bilmeyen — delikanlılarda, bir çağın tabiî bir mahsulü sayılmak gerektir. Bu, hususiyle bizim cemiyetimiz için gerçek bir olaydır. Gençler, muayyen yaşlarında içlerinde hapsettikleri duyguları — gerçekleşdirilemiyen isteklerin ifadesini — nazım şekilleri dediğimiz ve zamanın modasına göre değişen bir takım kalıplara boşaltmaktan kendilerini alamazlar. Öte yandan, yazı çeşitleri içinde görünüşte yazılması en kolay şiir dir: istendiği kadar kısaltılabilir; her şeyden bahsedebilir; hatta hiç bir şeyden bahsetmese de olur... 20 - 30 tanesi bir araya geldiği zaman bile kitap halinde basılması kolay ve ucuzdur. İlk gençliğin bu romantik çağlarında gençleri oyalayacak, eğlendirecek, ve içlerindekini boşaltacak başka vasıtalar sağlandığı ölçüde bu çeşitten «şairler»in sayısı muhakkak ki azalacaktır. Bu vasıtalar, geniş ölçüde, ve her ferde kadar inen spor, şehir dışı gezmeleri ve tabiat sevgisi, erkeklerle kızlar arasındaki arkadaşlık münasebetlerinin tanzimi, muzik, tiyatro, okuma alışkanlığı, bir kelime ile gençliğin vücut, zekâ ve duygusunu doyuracak çeşitten, ve okullardaki nazari öğretimle yan yana gitmesi gereken faaliyetler ve alışkanlklardır.

Biz burada, ancak psikolojik tahlilere malzeme olacak, ve «hatıra» yahut «anket defterleri» nden pek az farklı kitaplardan değil, oldukça uzun bir çıraklık devri geçirmiş, bir san'at iddiası taşıyarak ortaya atılmış eserlerden bahsetmek istiyoruz.

Bu geçen yılda, 1941 yılının «Garip» i gibi, ayni zamanda bir san'at «manifest» ini de ihtiva eden, yeni bir şiir teziyle ortaya çıkan şiir kitabı bulamayız. Esasen böyle bir hâdiseyi her yıl beklemek de mânasız olur. Bu yıl, dergilerde ve kitaplarda Türk şiiri üç istikamette yürümekte devam ediyor: (1) aruz vezniyle, ve eski kalıpları yeni konular için kullanmak prensipiyle yazanlar. «Yahya Kemal» in izinden giden bu çığır yolcuları, ustalarını tek başına bırakmışlardır; Edip Ayel, İlhan İleri.. gibi, ısrarla eski tarzda duran, ve zaman zaman, özenti kabilinden aruz kalıplarını kullanan bir çoklarının eserleri hiç bir akis uyandırmadan geçip gidiyor. (2) Hece vezni için de ayni şeyi söyleyebiliriz. Bu tarzı kullanan yazarlar şüphesiz çok daha kalabalık. Fakat burada da, hatta bir nesil evvel şöhretlerini temin etmiş olanların, meselâ Ömer Bedrettin Uşaklı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ahmet Hamdi Tanpınar, v. s.. ın bile, son yıllarda, dillerde dolaşan mısraaları duyulmuyor: bir zaman tekrarlananlar da u n u t u l m u ş gibi. (3) Serbest vezinle yazanlar. B u n l a r, bir tek karakterle k a r ş ı m ı z a çıkmayorlar. Bir kısmı, şiir ve

şairi sosyal muhitinden koparıp çıkarmak, onu, yalnız ferdin duygularına ses veren bir alet haline sokmak istiyorlar. Bu temayüli, aruz ve hecede de gösterenler vardır. Ama, serbest nazım tarzında yazanların çoğu, hayatın realist ifadesini, ve insanı — şairin kendisi de olsa — sosyal bir varlık olarak, toprağa bağlı insanı san'ata konu yapmak istiyenlerdir. Türk şiirinin bu üç kampında şekil bakımından ayrılıklar hemen göze çarpar. Hatta, serbest nazım bile, son yıllarda farklı çeşitler göstermiştir, kafiyeli ve kendine göre ritimli serbest veznin (Nâzım Hikmet'in vezni) yerine kafiyesiz, ve vezin ritminden mahrum, sadece nesir dilinden ayrı bir dil kullanma esasına, yani şiiri nesirden ayıran vasıfların asgarisine dayanan nazım şeklini kullananlar (Orhan Veli, Rıfat Ilgaz gibi) Türk şiirinin son gelişme merhalesinde bulunuyorlar.

Aruz, hece, ve serbest nazım, her üç tarzda şiir yazanlardan, şekil bakımından birbirinden ayrıldığı halde san'at görüşü bakımından birbirine yaklaşanlar, hatta tamamiyle birleşenler olabiliyor; bununla beraber, hiç olmazsa hece ile arzu bir tarafda, bir tarafda da serbest nazım ı, iki ayrı san'at istikameti olarak ayırmak zarureti de var. Bunu bir vakıa olarak kabul etmek zaruretindeyiz. Aruzu ve heceyi tutanların büyük bir kısmı şiir san'atında realizmi, eski ifade klişelerinden sıyrılma cehdinin ehemiyetini, sanatta şeklin, cemiyetin gelişmesine bağlı sosyal bir vakıa olduğunu kabul etmek istemiyorlar. Bu anlayışın bir ifadesini Çınaraltı mecmuasının 71 ve 73 üncü sayılarında Bay O. S. O., yani Orhan Seyfi Orhon, yeni şairler hakkında iki makalesinde veriyor. Birinci makale «aileye ve iffete hücum» adını taşıyor; şiirde, insanların kendi tabiî günlük konuşmalarındaki kelimeleri, tabirleri — bazen bunlar kaba hitaplarda olabiliyor — kullanmalarını, meselâ oruspuya oruspu demelerini, hayasızlık, iffet ve aile düşmanlığı gibi sayıyor; münekkıde göre san'ata bu lâülbali tavrın girmesi gerçe pornografi değildir; ama, pornografi bunun yanında çok ehemmiyetsiz kalır. (Nedense, Bay O. S. O. pornografinin zararsızlığı üzerinde pek ısrar ediyor; her iki makalede de bu nokta üzerinde durulmuştur).

Ben, Bay O. S. O. nın misal olarak aldığı şiirlerin san'at değeri üzerinde duracak değilim; yalnız fikrin sakatlığını belirtmek isterim: romanda, hikâyede realist ifadeyi kabul edip de şiirde buna isyan etmek bence manasız olur; ve O. S. O. nın verdiği misallerde — tekrar edeyim, san'at değerleri bir tarafa — aile ve iffet düşmanlığı, hayasızlık, vesaire.. gibi büyük, korkunç kelimelerle vasıflandırılacak şeyler değildir; muharririn bu yazısında verdiği misallerden çok daha realistlerini biz Nedim ve Karacaoğlan gibi büyük sairlerde buluruz. Bay O. S. O. bu kadarla kalsa iyi, onun «şiirde asil dil», şiirde «edep, haya, saygı» pi-

rensipleri daha da ileri gidiyor. (Bu, sade bugünkü şiirimizin değil, eski edebiyatımızın değelendirilmesi bakımından da tehlikeli bir zihniyet olduğu için üzerinde fazlaca duruyorum). Münekkide göre, meselâ bir şiirin içinde öküz kelimesi geçemez; hele şu aşağıdaki gibi bir aşk şiirinde:

«... Sen aklıma geldikçe
Bağıra bağıra türkü söylüyor
Gönlümü püfül püfül
Esen yellere açıp
İçimi serinletiyorum;
Arada sırada yıldızlara bakıp
Öküzlere ho diyorum
Acap se ne yapıyorsun..»

Kağnısının başında giden bir köylüyü anlatan bu şiir dolayısiyle Türk san'atının nasıl tereddi ettiğini teessüfleriyle beyan etmek üzere, Bay O. S. O. diyor ki: «bu şiirin dikkate değer tek tarafı, Fuzuliden, Yahya Kemale kadar, san'atkâr mizacında tasfiye edile edile insani duyguların en temizi haline gelen aşk duygusunu hayvanlaştırmasıdır.» Bay O. S. O. öküzün sade adı geçtiği için bu şiirde aşk duygusunun hayvanlaştırıldığını iddia ediyor. Pir Sultan Abdalın şu mısralarında

Koşumdan koşuma gözlerin öpün
İreçperler hoşça görün öküzü.

daha ileri gidilmiş; öküz, şairin duygularının merkezindedir; ben kendi hesabıma Bay O. S. O. nın şiirleri arasında bunlar kadar «insanî» satırlar bulamadım.

Burada, yeni Türk şiirinin meseleleri üzerinde sözlerini bitirirken bir noktaya işaret etmeden geçmeyeceğim: ben serbest nazmın yeni Türk şiiri için bir zaruret olduğu kanaatında değilim. Yalnız, serbest nazım denemeleri her halde sosyal bir zaruretti; san'at şekilleriyle zamanların çok sıkı bir ilgisi olduğunu inkâr edemeyiz. Bu denemeler, Türk nazmına çok şeyler kazandırdı. Aruz ve hecede Türk nazmına güzel eserler vermiştir. Hepsi ile de güzel şiirler yazılabileceği gün gibi aşikârdır. Gelecek günlerin şairleri, nasıl bir ifade kalıbı bulacaklardır? bunu kestiremeyiz. Yalnız, bugün için bir vakıa olarak gördüğümüz, şiiri sosyal bir vazifesi olan, topluluğa faydalı bir mahsul gibi görenler, realist olmak isteyenler, şiir dilinde yeni imkânlar arayanlar, bugün serbest nazmı tercih ediyorlar. Bunlar, çokluk, geçmişin değerlerini inkâr etmeyorlar. Eski kalıplara bağlı kalanlar ise, serbest nazmı inkâr ederken, geçmiş değerleri de baltaladıklarının farkında değiller. Çünkü serbest nazm'ın, şekilde ve konuda, bütün prensipleri gökten düşme vahiyler ve yahut yepyeni icatlar değildir. Bu tarzın garpte en aşağı bir asırlık bir mazisi vardır. Türk nazmının da ilk şekilleri, kafiyesiz veya yalnız iç ve baş kafiye (alliteration) esasına dayanan, mısralar arasında vezin birligi göstermeyen, hatta çok defa veznin ritmini bütün bütün bırakıviren epik nazım, aruz veya hece değildir: Dede Korkut kitabının manzum parçalarını gözden geçirmek, bu vakıa yı görmek için yeter.

Bu böyle... Şimdi yine, 1943 yı-

lında bizim şiirimize dönelim: bu yıl, şöhretini daha evvel sağlamış, kitaplar neşretmiş şairlerin yeni büyük eserlerini görmedik. Yeni beliren isimler arasında en dikkate değeri, hikâyelerinde sür'atli bir gelişme ile, çok daha fazla şeyler vadeden Orhan Kemal dir; daha evvelki yıllarda çıraklık devrelerini bitirmiş olan beş şairin, dört kitabı zikre değer:

Ömer Faruk Toprak ın «İnsanlar» ı, Suat Taşer le Fethi Giray ın «1943» ü, Rıfat Ilgaz ın «Yarenlik» i, A. Kadir in «Tebliğ» i. Bunlar arasında Rıfat İlgaz, kendi mevzularını — gürültüsüz, kendi halinde yaşayıp giden insanların, mahallede, evde, mektepte, sanatoryomdaki, kimsenin imrenmediği, ve dikkat etmediği, ajanslarda, gazetelerde, kitaplarda yazılmayan hayatlarını — ve bu mevzulara tıpa tıp uyan bir ifade tarz ve üslubunu bulmuş görünüyor. Öteki şairler henüz arama çağındalar; yer yer güzel ifade imkânlarına ulaşsalar bile, tesiri söylenilen şeyin, eserin dışındaki ehemmiyetinde arama zaafından henüz tamamiyle kendilerini kurtaramamış bulunuyorlar.

(1943 yılında «Türk roman ve hikâyesi» ni, bir dahaki sayımızda gözden geçireceğiz.)

Zamanımızın en büyük aktörlerinden biri olan Paul Muni'yi bu yıl memleketimizde Juarez filminde görüyoruz. Pasteur'ü, Zola-yı beyaz perdede canlandıran büyük sanatkâr bu filminde de zulüm ve haksızlıkla savaşan bir kahramanın hayatını oynuyor...

Büyük Film Sanatçısı

PAUL MUNİ

Paul Muni'nin on beşinci filmi olan Juarez dört yıl önce Amerika'da çevrilmişti. Filmin kahramanı Juarez, Meksikanın 1808-72 yılları arasında yaşamış millî kahramanıdır; kızıl derili yerlilerden bir köylü çocuğu idi. Meksika o devirde İspanyol asillerinin diktatörlüğü ve katolik kilisesinin hâkimiyeti altında yaşıyordu. 1855 de kilise ve büyük toprak sahiplerine karşı patlayan bir halk isyanı neticesinde diktatör Santa Anna memleketten koğulmuş ve Juarez'in önderliği altında büyük bir ıslahat hareketi başlamıştı. Fakat geri kuvvetlerin entrikaları ile ıslahat cereyanı muvaffak olamayınca Juarez halkın başına geçmiş, 1858 den 1861 e kadar süren kanlı bir harpten sonra kıralın ve kilisenin kuvvetlerini mağlûb etmiştir. Bundan sonra Juarez, bu harpler esnasında zarar gören tebalarının haklarını korumak bahanesiyle birleşerek Meksikaya müdahale eden Britanya, Fransa ve İspanya ile uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Fransızlar Habsburg hanedanından Maximilian'ı imparator diye Meksikanın başına getirerek memleketi ellerine geçirmeğe çalışıyorlardı. Juarez bütün bu teşebbüsleri, yaptığı mücadelelerle yenmeğe muvaffak oldu.

Muni Juarez rolünde

Meksikanın millî birliğini yaratan bu adam 1855 den itibaren iç ıslahata başladı; askerî ve dinî mahkemeleri kaldırdı. 1857 de Meksikanın ana yasasını ilân etti. Kilisenin elindeki geniş toprakları müsadere etti; manastırları, zaviyeleri kaldırdı; devletle kiliseyi birbirinden ayırdı ve nihayet medenî aile hukukunu getirdi. Meksika cumhuriyetinin kurucusu, 1867 de ilk cumhur reisi oldu. Bugün meksikalılar onu, memleketlerinin en büyük millî kahramanı ve halk haklarının kurtarıcısı olarak sayıyorlar.

Muni, Juarez filminde vatanını yabancı idaresinden kurtaran bu büyük vatanseverin mücadelelerini ele almıştır. Burada imparator Maximilian'ın idamına kadar giden belli başlı vakaları görüyoruz. Gerek «Louis Pasteur» de ve gerek «Emile Zola» da olduğu kadar burada da Muni, Juarezin şahsiyetini büyük bir başarı ile canlandırmıştır.

Muni'nin nasıl yetiştiğini anlatabilmek için hayatına kısa bir göz gezdirelim.

Kırk beş yıl önce, o zaman Avusturya'ya ait olan Lemberg şehrinde Musevi bir ana babadan dünyaya gelen Paul Muni, asıl adı ile Muni Weisenferund, küçüklüğünden beri aktör olan anası ve babası ile şehir şehir dolaşıyordu. Avrupanın belli başlı Ghetto sahnelerinde oynayan babası, Muni yedi yaşına geldiği zaman, artırdığı para ile ailesini Amerika'ya götürdü. Orada da New York'un Yiddish tiyatrolarında aktörlük ediyordu.

Muni'nin babası iyi bir aktördü, fakat çok az para kazanabiliyordu. Bu yüzden üç oğlunun aktör olmalarını istemiyor, onları musikişinas yapmayı düşünüyordu. Fakat Muni, musikiyi sevmekle beraber aktör olmaya kat'î olarak karar vermişti. Oğlunun bu kararına karşı gelemiyen babası, yetişmesine çok yardım etti, fakat daha Muni on beş yaşında iken öldü.

Muni bundan sonra, otuz bir yaşına kadar New York ve Chicagonun fakir mahallelerinde yoksulluklar içinde çalıştı. İlk zamanlarda ancak yaşayabilecek kadar kazanabiliyordu. Bu yüzden bazan dansettiği, hattâ şarkı söylediği olurdu. Bununla beraber, sahneden asla bıkmadı. Bilhassa karakter rollerinde muvaffak oluyor, makyaja çok merak gösteriyordu. Eski hâtıralarını canlandırırken, bir defa Mefisto rolünde yokluk içinde çarçabuk gözlerine yapıştırdığı sarı çikolata kâğıtları elektrik ışığı altında parladığı zaman gözlerinden ateş saçan hakikî bir şeytana benzeyişinin kendisine beklenmedik bir muvaffakiyet kazandırdığını anlatır.

Sesli filim çıktığı zaman küçük bir film çevirmek imkânını buldu. Bu film çok beğenildi. Karakter rollerindeki başarısından dolayı birçok karakteri birden yaşatan «Yedi yüzlü» adlı bir film daha yaptı, fakat bu film tutmadı. Daha sonra Scarface adlı bir film yapması teklif edildi. Bu, bir gangster filmi olacaktı. O zaman bu tip filimler henüz yeni idi, fazla olarak James Gagney ile E. G. Robinson gibi gangster filimlerinde eşsiz birer yıldız tanınan iki kuvvetli aktör karşısında Muni, tutunamıyacağından korkuyordu. Bununla beraber, bu filim muvaffak oldu ve onun adını ta-

nıtmağa yardım etti.

Muni bundan sonra birbiri ardınca birçok filimlerde rol aldı. Bunlardan «Ben bir pranga kaçağıyım» memleketimizde çok sevilmiş, onu bize ilk defa olarak tanıtmıştır. Fakat Muni'nin sanat kudretini asıl «Sarı Esirler» deki Wan Lun rolünde gördük. «Sarı Esirler» den önce yapılmış olmakla beraber bize daha sonra gelmiş olan «Pasteur'ün hayatı», daha sonra yapılan Blak Fury ve nihayet Emile Zola'nın hayatı Muni'nin şöhretini ve sanat kudretini bütün dünyaya yaydı.

Muni, sinema mecmualarının kapaklarını ve sayfalarını kaplayan, balolarda, eğlence salonlarında dolaşan birçok Hollywood aktörlerinden bambaşka bir sanatkârdır. O bu gibi muhitlerde hiç görülmez. Beyaz perdede büyük bir kudret ve cesaretle rol yapan bu sanatkâr, günlük hayatında utangaç, yalnızlığı seven ve mütevazi bir adamdır. O bütün belâgatini ancak sahnede ve perdede gösterir. Muni çok okur, canlandıracağı karakterin hayatına ait her şeyi bütün teferruatiyle inceler. Aynı sahneyi bıkmadan, kendi kendini tatmin edinceye kadar büyük bir titizlikle tekrarlar Emile Zola'da mahkeme sahnesinde altı dakika süren ve filim tarihinde en uzun monolog olan meşhur «İttiham ediyorum» nutkunu tam on iki defa plâğa almış, her defasında noksanlarını tesbit etmiş ve nihayet bu sahneyi en kusursuz şekli ile, seyircinin alâkasını bir dakika bile kaçırmadan yapmağa muvaffak olmuştu.

Paul Muni; birçokları gibi kendini dev aynasında görenlerden değildir. Kendine güveni, yok denecek kadar azdır. Onun en kuvvetli tarafı temsil ettiği karakterlerin şahsiyetine tam mânasiyle girmesidir. Bu yüzden asıl Muni'yi filimlerinin hiç birinde görmeye imkân yoktur. Sanatının sırrını öğrenmeğe merak edenlere şöyle der:

«Eğer bir sırrım var dersem yalan söylemiş olurum. Rol nedir, nasıl yapılır? Bu kadar yıldan beri bu meslekte çalıştığım halde bunu size söyliyemem. Eğer böyle bir sanat varsa ben onu hiç bir vakit öğrenmedim. Daima oynayacağım karakterin kafasının işleyişini kavramaya, onun gibi düşünmeğe, onun gibi duymağa çalışırım. İşte bu düşünceler benim ellerimi, yüzümü, sesimi ve vücudumu harekete getirir. Zannederim ki bir aktör bir karakteri sadece taklit etmekle iyi bir aktör olamaz. Rolünü şuuru uyanık olarak düşüne düşüne, duymadan yapan; belirli usullere göre hareket eden, gerçek şahsiyetini bir tarafa bırakarak taraftar kazanmak için, seyircilerin zaaflarından istifade etmek için hileli yollara sapan aktör ancak aşağılık bir eser meydana getirebilir. Bence bir aktör bulutlardan yer yüzüne inmesini bilmelidir. Samimî ve inanarak oyna; seyircinin zekâsını küçümseme, onu aldatma..» İşte büyük bir sanatkârın sırrı!

Fakat Muni'yi bugünkü filim sanatında sivrilten şey, onun sadece kuvevtli bir aktör oluşu değildir. Onun büyüklüğü, hangi rolde olursa olsun daima hakikati müdafaası, haksızlığa ve zulme karşı isyanı, büyük ve yeni fikirlerin, ileri hareketlerin

MAX REİNHARDT

Zamanımızın en tanınmış rejisörlerinden biri olan Max Reinhardt'ın öldüğü bildirilmiştir. Reinhardt 1873 de Viyana civarında Baden'de doğmuştu. Çocukluğundan itibaren bütün hayatı tiyatroda geçmiştir. Aktörlük hayatına genç yaşında Avusturya'nın Salzburg şehrinde başlamış, ondan sonra meşhur sahne direktörü Otto Brahn tarafından Berlinde onun idare ettiği Deutsches Theater'e alınmıştır. Reinhardt bu tiyatroda uzun müddet aktör olarak çalıştı. 1901 de kendi tiyatrosunu kurdu. 1905 de Reinhardt on üç tiyatroyu birden idare ediyordu. Bunlar arasında kendi fikirlerine göre kurduğu Kammerspiele tiyatrosu vardı. O zaman Avrupa kıtasında en büyük tiyatro olan Gorsses Shauspielhaus'ı da Max Reinhardt yaptırmıştır. Daha sonra Viyanaya giden Reinhardt orada da Theater in der Josephstadt'ı idaresine alarak yeni-

önderliğini yapanların hayatını canlandırmasıdır. Onun mevzuları, incir çekirdeğini doldurmayan şahsî meseleler, dolambaçlı gönül oyunları, salonlarda dolaşan kafasız züppelerin hayatı, zengin ve şımarık insanların can sıkıntıları değildir. Onun karakterleri daima tabiatın veya cemiyetin zulmüne uğramışların yardımına koşan feragat sahibi insanlardır. Fakat Muni bunları körcesine ve sathî bir şekilde idealize etmez; onların büyüklüklerini olduğu kadar küçük ve zayıf taraflarını da göstermekten çekinmez. Meşhur olduktan sonra, ilk mücadelelerinin ateşini kaybeden, zengin ve müreffeh hayatı yaşamaya başlayan Zola'nın, Akademiye seçildiğini bildiren mektubu okurken içinden geçenleri bize bir iki dakikalık bir sahnede Muni ne kadar kuvvetle canlandırabilmişti! Fakat onda küllenmiş olan adâlet duygusu, büyük bir haksızlık karşısında nasıl birden bire kıvılcımlanmış, onu nasıl büyük bir dâvanın kahramanı yapmıştı! «Ben bir pranga kaçağıyım» da haksızlığa uğramış bir adamın ıztırapları, «Sarı Esirler» de, bütün zaaflarıyle beraber saf ve çalışkan Wan Lun rolünde milyonlarca Çinlinin ıztırabı, «Pasteur'ün Hayatı» nda insanlık düşmanı mikroplarla beraber cehalet, kibir ve gerilikle saavşan, bu savaş uğrunda rahatını ve şahsî menfaatlerini düşünmeyen büyük âlimin hayatını canlandırmıştır.

Paul Muni, Şarlo ile birlikte devrimizin en büyük iki ümanist sanatkârından biridir.

den inşa ettirmiş ve ona yeni bir şöhret kazandırmıştır.

1914-18 Cihan harbinden önce Reinhardt Berlinde ilk tiyatro mektebini, daha sonra, 1912 de Viyanada Reinhardt seminerini kurmuştur. Bu müesseselerin ikisi de hâlâ devam etmektedir. 1929 da Avusturya'da meşhur Salzburg tiyatro bayramlarını kurmuş, daha sonra Venedik, Floransa ve Hollywood'da festivaller tesis etmiştir. Reinhardt tiyatro heyetleri Almanya'da, Avusturya'da, Macaristanda, İsveçte, Rusyada, İtalyada, Fransada, İngilterede ve Amerikada birçok turlar yapmış ve temsiller vermiştir.

Reinhardt tiyatrolarının repertuvarlarında başlıca yer alan eserler ve müellifler Yunan klâsikleri, Shakespeare; alman, fransız, italyan klâsikleri, İbsen, Bernard Shaw, Strindberg, Wedekind, Tolstoy ve sayısız modern piyes müellifleri idi. Bilhassa Shakespeare, Yunan ve Fransız klâsikleri onun şöhretini kuran temsiller olmuştu. Bunlardan başka, Reinhardt opera rejisörlüğünde de çalışmış; Richard Strauss'un «Der Rosenkavalier» inin ilk temsilini o hazırlamıştır. 1934 de, Shakespeare'in «Orta yaz gecesi rüyası» nın filminin rejisörlüğünü yapmak üzere Amerika'ya çağırılmış, bu eseri büyük bir muvaffakiyetle filme çekmiştir. Bu film, film tarihinin en büyük eserlerinden biri olarak kalacak, klâsiklerin sanat kıymeti bozulmadan filme çekilmesinde en mükemmel bir model olacaktır.

Nazi idaresinden dolayı memleketine gidemiyen Reinhardt 1935 den itibaren Hollywood'da yerleşerek orada «sahne, film ve radyo sanatkârlığı mektebi» ni kurmuş, birçok tanınmış büyük sahne ve film artistlerini öğretici olarak etrafına toplamıştı. Alman sahne dilinde ve usullerinde kökten değişiklikler Reinhardt'ın eseridir. O aynı zamanda sahnenin Avrupa kıtasındaki mevkiini yükseltmiş, Shakespear'in eserlerini yepyeni bir çerçeve içinde mânalandırmıştır. Avrupa ve Amerika'da bu günün birçok sahne ve filim aktörleri ve rejisörlerinin yetişmesinde onun önemli rolü olmuştur.

HİKÂYE

Bilmem Kaç Para ve Bilmem Kaç Kuruş

BÜRHAN ARPAD

Sokakta güneş, masmavi gök yüzü ve kaynaşma vardı.

Amma, o kendini kaybetmiş gibiydi ve hiç bir şeylerin farkında değildi. Gözleri kararıyordu. Güneş, masmavi gök yüzü ve etrafındaki bütün kımıldanışlar; bulanık, silik ve şekilsizdiler. Bu masmavi gök yüzünden, bu güzel güneşten, bu mütemadi akışın bir türlü doyamadığı ahenginden koparılmak, belki uzun müddet için onlardan uzaklaşmak ve belki de bunların hiçbirisini ömrü oldukça görememek feci idi. Ayakları dolaşıyordu. Gözünün önünde, bütün binaların bulanık panoraması birbirine karışıyor; şekiller, çizgiler, inceli kalınlı sesler bir tek ahenk halinde beynini sarıyor ve kıpkırmızı ateşten rakamlarla yazılmış 2725, kızdırılmış bir demirden topuz gibi, bütün kuvvetiyle yapışıyor ve eziyor.

Köprü üstünün bu akşam saati gidiş gelişinin dehşeti içinde bocalayan bu adamın tam 2725 lira ve küsür kuruş açığı vardı. Kanunun şiddetle cezalandıracağı bu muhtelis adam yirmi sekiz yaşındaydı. Bu yirmi sekiz yıl sakin geçen ilk anlardan sonra, gittikçe daha siyahlaşan bir seyirle, şu köprü üstü akşamının yedisini bulmuştu. Hep, çalışmıştı. Bir bakkal yanında çıraklık, tiyatrolarda perdeci yamaklığı, sinemada kapıcılık yapmıştı. Sonra, bir müteahhidin yanına kâtip girmiş, birçok irili ufaklı işlerde bir kaç gün veya bir kaç ay ve bazı bazı da bir iki hafta çalışarak yaşayabilmişti. Son üç yılı, bir nakliyat şirketinde geçti. Elli liralık ucuz bir tahsildardı. Bu işi bulduğu zaman günlerce sevindi ve hayatında ilk defa karşılaştığı bu fevkalade fırsatın nasıl olup da kendisini bulduğuna bir türlü akıl erdiremedi. Ne iyi insanlar vardı bu dünyada. Ona tam elli lira veriyorlardı. Sevine sevine hemen hesaba başlamıştı. Beş lirasını oda kirasına ayıracak, 30 lirayı da yiyecek ve öteberi ihtiyaçlarına sarfettikten sonra geri kalacak olan tam onbeş lirayı her ay biriktirecekti. Ayda onbeş lira iki ayda 30 lira eder diye tekrar tekrar hesabediyordu, üç ayda 45, dört ayda 60 lira. Senede 180 lira ve 10 senede 1800 lira. Ve sanki 1800 lirayı bir anda avucunun içinde hırsla sıkıyormuş gibi gözleri parlıyordu. Kendinden geçiyor ve bu 1800liraya kavuşacağı anı durmadan dü-

şünüyordu. Bu bin sekiz yüz lirayı biriktirmek onda hiçbir zaman muayyen bir fikrin ifadesi olmamıştı. Paraya kavuşunca ne yapacağını hiç bir zaman düşünmemişti. Sadece; 1800 liraya kavuşmağı, avuçlarının arasında hırsla sıkmağı, fanilasının altındaki keseye koyarak kalbinin üstüne bastırmağı düşünüyordu. 1800 liraya kavuşmağı tahayyülettiği anlarda, etrafına istihfafla bakardı. Belki bu bakışlarının kendisi de farkında değildi. Fakat uzun yılların mahrumiyeti ve her arzusunun karşısına dikilen, bütün düşüncelerine asılan, her acısının arkasına gizlenen bu dört haneli rakamın tuhaf ahengi, farkında olmayarak, yavaş yavaş ve senelerin ağır, fakat zorlu seyriyle beyninin bütün girinti ve çıkıntılarını öyle sarmışdı ki! Hep, bu tuhaf ahengin heyecanıyla çalışdı. Şirket hesabına topladığı paraları, kendisininmiş gibi heyecan ve lezzet duyarak sayıyor, koynunda ve çantasında taşıyor, fakat akşam üstü, hesabı tam devrederken, mahzunlaşıveriyordu. O anda, vezne odasının yan penceresinden gördüğü deniz parçası; mevsimine göre aydınlık, loş, durgun veya oynak olurdu. Fakat bütün bu değişik manzaralar karşısında onun surat çizgilerinde hep aynı ifade okunurdu. Ağır ve bitik bir halde vezne odasının kapısını açar, koltuğunun altından çantasını çok yorgun bir tavurla çekerek veznenin önüne koyar ve onun bu halini tabii bir vücut yorgunluğu sanan ötekiler alakadar bile olmazlardı. Paraları sayıp da veznedara teslim ettikten sonra, veznenin önündeki sandalyede bir müddet dinlenirdi. İhtiyar veznedar, camın arkasından mütemadi hareketler yapar, para kümelerini oradan oraya koyar, ufaklık kaplarını şıkırdata şıkırdata karıştırır, defteri açar ve kapar, dip koçanlarını ve fişleri gözden geçirir, pantolonundan sallanan anahtarı ile kasayı, müthiş bir ihtimamla kilitlerdi. Bütün bunları, büyük bir hüzün içinde ve beynindeki 1800 liranın tatlı ürpertilerile seyrettikten sonra nihayet yerinden kımıldanır, allaha ısmarladık Mehmet Bey, diye veznedara seslenir ve çıkardı. Bir yan sokağın çirkef suratlı binasının altıncı katındaki beş liralık odasına gitmek ve o sıkıcı dört duvarın arasında, yapyalınız ve başka hiçbir düşüncesi olmadan yarını beklemek, tatlı bir heyecanla yaşayacağı ertesi günü iple çekmek, ne dayanılmaz bir işkence gelirdi bu çocuğa.

Ve altıncı kattaki 5 liralık odasına, geceyarısından çok sonra, belki de sabaha karşı dönerdi. Limana yakın bir lokanta - meyhanede mevsimin en ucuz balığını yer ve bardağı beş kuruşluk şarabı, fevkalade lezzetliymiş gibi içerdi Sonra da düz veya eğri büğrü, ekseri yokuşlu yollardan ağır ağır geçer ve pırıl pırıl yanan büyük caddeye varırdı Burada, bir aşağı bir yukarı dolaşır, sinema kapılarında uzun uzun durur, ilanlara bakar, mağaza vitrinlerindeki bütün cicili bicili şeylere bakar ve bütün bunlara bakmağa bir türlü doyamazdı. Fakat bu bakış, sadece gözlerin dışında kalırdı. Onun baş hissi de bir

tek şeyle, basit ve muazzam bir hesap ameliyesiyle mütemadiyen meşgul olmaktan bir an geri kalmazlardı. Ayda 15 liradan 2 ayda 30, senede 180, 10 senede 1800 lira, eder. Ve pek daldığı zamanlarda ameliyeye devamederdi:20 yılda 3600 lira ve ... Hesabı bu kadar ileri götürdüğü anlarda bazı bazı duralar ve işin bir başka cephesini de hesaplardı. Para birik tirmeğe 25 yaşında başlamıştı. 1800 lirası olduğu zaman 35 ve 3600 liraya kavuştuğu zaman, 45 yaşında olacaktı. Hattâ 45 yaşındayken 3600 liradan da fazla parası olabilirdi. Meselâ bir müddet önceki bir müşterek piyango biletinden tam 37 lira 25 kuruş kazanmıştı. Ve bu hülya ile piyango biletinin peşini de bir daha bırakmadı.

Ve hep bu 1800 ve 3600 veya daha bir sürü liraların heyecanile, 26, 27, 28, yaşlarına girdi. 365 defa 24 saatlik yıllar, en güzel anları, hep bu yirmi yıl sonranın rüyasile, kupkuru, bomboş ve bir tek çizgi halinde yuttular. 50 liralık bilançosunun muayyen hududundan tek santim şaşmıyordu. Altıncı kattaki tavan arası odanın beş liralık kirası, limana yakın lokanta - meyhanede yediği bir kaç lokmanın karşılığı, iki günde bir paket Halk cıgarası, Mahmut paşadan aldığı hazır elbiselerle yarıladığı ömür yolunda sayılı birkaç tarihten ibaretti 60 paraya aldığı jileti bardağın tersinde bileyerek sayısını unutacak kadar tıraş olurdu. Tatil günlerini; iyi havalarda Gülhane parkında, vapur iskelelelerinde geçirirdi. Senede birkaç defa da sinema ve ya gazinoya, ancak bir arkadaşı zorlayıp parasını çektiği zaman giderdi. kadını ve her türlü cazip şeyleri; sokakda, vitrinde veya şunun bunun elindeki renkli mecmualarda görürdü. Ne zararı vardı. 10 yıl sonraki 1800 ve 20 yıl sonraki 3600 liranın güzel rüyası olduktan sonra.

Nakliyat şirketindeki işinden öyle memnundu ki! Karnı doyuyor, odasının kirasını verebiliyordu. Çıplak da değildi. Yani yaşıyordu. 20 yıl sonraysa 3600 lirası olacaktı. Hatta faiziyle, hatta ilerde aylığı arttığı takdirde ve piyangodan falan da kazanırsa, belki de daha çok parası olabilecekdi. Hatta 5000 lirası bile olabilirdi. Düşünceleri daha öteye geçmiyordu. Amma o, bütün bu hesap ameleleriyle durmadan meşgul olurken; 1800, 3600 veya 5000 liraya kavuştuğu zaman yapacağı işleri hiç de düşünmezdi. On üç yıldır tanıdığı hayat tecrübelerinden kazandığı bir sezişle, bu paracıklarına kavuştuğu zaman pek çok şeylerin de beraber geleceğini müphem bir hisle bilirdi. Ondan, patronları da memnundular. Bir lokma bir hırkaya, sabah karanlığından, gece yarılarına kadar taban tepiyor, onunla bununla çekişiyor, mevsimine göre ter içinde kalıyor. veya çeneleri bir birine vurarak, paçalarından şıkır şıkır sular akarak, taştan taşa sekiyordu. Ve bütün bu çeşitli ıztiraplara katlandıktan sonra, eski sahtiyan çantasını tıklım tıklım parayla doldurarak iyi yürekli patronların pençesine teslim ederken, yıllar sonraki güzel serabın hayaliyle gülümsüyor ve bütün sıkıntısını unutmak kutretini buluyordu. Patronlarının nazarında, çok namuslu çocuktu. Ayda onbinlerce lirayı, santimini kaybetmeden ve hiç

bir kötü fikre kapılmadan; sadece altıncı kattaki 5 liralık tavan arası odasının ve limandaki lokanta, meyhanenin, Halk sigarası paketinin ve bir de, 10 yıl sonraki 1800 ve ya 20 yıl sonraki 3600, yahut daha fazla liranın hayali için taşıyan insan, şüphesiz ki çok namuslu sayılmalıydı.

Fakat patronlar arasında hiç bir esas değişiklik bulunmaz. Paketler üst üste yığıldıkça, destelerin rengi değiştikçe ve ebadı büyüdükçe, bu çok namuslu çocuğun aylığına tek santim ilavesini büsbütün unuttular. Hatta unuttular kelimesi pek de yerinde değildir. Buna lüzum gömüyorlardı. Kendi paralariyle kazandıkları paralardan ayırmağa razı olarak bu çocuğa verdikleri 50 lira bile bir insaniyet ve iyi yüreklilik değilmiydi? Sayelerinde yiyor, içiyor, giyiniyor, hülasa yaşıyordu. Bu zamanda, tahsil ve diploma sahibi gençler bile 50 liranın yolunu bulmak için elli kapının ipini çekerlerken.

Bu çok namuslu tahsildar, bir akşam geç vakit şirkete dönerken, loş bir yan sokakda çantasını kaptırmış, bir hayli boğuştuktan sonra paraları kurtarabilmiş ve kendisine, biraz öfke, biraz da merhametle bakan serseriyi kanunun pençesine teslimettikten sonradır ki, patronlarının karşısına yüz akile çıkabilmişti. Patronları, bu hareketi pek tabiî bulmuşlardı. Namuslu bir tahsildar da başka türlü hareket edemezdi ki. Delikanlıya nasihat etmişler, bundan sonra daha dikkatli olmasını, tenha sokaklardan geçmemesini, etrafını iyi kollamasını sıkı sıkı tenbih etmişlerdi. Maazallah, diyorlardı, kendisini satsa bu kadar parayı ödeyemezdi.

Ve bu çok namuslu tahsildar, bundan sonra daha çok dikkatli oldu. Tenha sokaklardan mümkün olduğu kadar az geçmeğe çalıştı. Kalabalık tramvaylara binmedi. Ve yemeklerini yine limandaki lokanta - meyhanede yedi. Caddelerde uzun uzun dolaştı. Sinema kapılarında duraladı. Filim ilânlarına bakdı. Bir arkadaşı davet ettiği zaman da, bir gazinoya veya sinemaya gitti. Sonra geç vakit, tavan arasındaki odacığına döndü.

Artık altıyüz lira parası olmuştu. Daha on yedi yıl çalışacaktı ve o zaman öyle çok şeyler yapacaktı ki. Şimdi dalgın ve zoraki bir isteksizlikle görmemezlikten geldiği bol ışıklı eğlence yerleri, nefis yemekler taşan vitrinleriyle bütün lokantalar, renk renk tuvalet içindeki kadın ve bütün tozpembe taraflariyle hayat, onun oluverecekti.

Daha on yedi yıl, diye hesaplıyordu.

Dalgın ve birazda mahzun olduğu bir akşam, yine hesaplarına dalmış yürüyordu. Şu andaki 600 liracığının tam onyedi yıl sonra 5000 ve küsür lira olması hayali öyle cazipti ki. Fakat nasıl oldu, kendi de bilmiyor. Bir tuhaflaşma hissetmeğe başladı. Gördüğü bütün şeyler silikleşiyor ve tuhaflaşıyordu. Şu anda on yedi yılı öyle uzak ve öyle erişilmez buluyordu ki. Şimdiye kaadr bir ölçmek istemediği bu mesafe, birden büyüyor gittikce uzayan bir hattın son-

suzluğu oluyor ve 3600 liranın dört haneli rakkamları, bir bulut halinde silikleşiyor, donuklaşıyor ve artık hiç seçilmez oluyordu. Omuzlarına on yedi yılın ağırlığı birden yüklenmiş ve onu tartaklamış gibiydi. Bu şaşırtıcı başkalığın sebebini kendisi de düşünemiyordu. Fakat şu anda, içinde çok kuvvetli bir istek, onyedi yıl sonra rüyasına bir anda kavuşu vermek isteği kaynaşıverdi.

Adımları, üç senedir takip ettiği rotadan, hiç farkında olmadan şaşdılar. Ne şirkete, ne de limandaki lokanta - meyhaneye uğradı. Ve o gece, yirmi sekiz yıllık küçük ömrü içinde 20 yıl sonrası için tahayyül ettiği bütün rüyalarını bir yudumda tattı. Bir çalgılı lokantada nefis bir yemek yedi. İçki de getirtti. Karşıki masada pek baygın baygın bakan bir kadını da davet etti ve altıncı kattaki bekâr odasına o gece gitmedi. Ertesi sabah şirkete, biraz yorgun, fakat çok keyifli gitti. Akşam birden bire hastalandığı için uğrayamadığını söyledi. Ve topladığı paraları yüz lira noksaniyle teslim etti. Çocuğun elli liralık hayatından zerre kadar şüphe etmiyen patronlarının aklına hiç bir fenalık gelmedi. 15 gün sonra ise açığını kapatmak için, 3 yıllık mahrumiyetinin karşılığı olan 600 lirayı gözden çıkarmağa mecbur kaldı. Piyango biletlerinin sayısını bir kaç misli arttırdı. Ayrıca müşterek numaraları da vardı. Hem artık biraz kılığını kıyafetini de düzeltmişti. İlk akşamki içkili lokantada tanıdığı kadını da bir haftada değiştirdi. Daha güzelleriyle bir veya birkaç gece geçiriyordu. Sonra bunlardan birine tutuldu. 600 lirasını feda ederek kapattığı açığa yine başladı. İlk ağızda 200 liraydı. Hesaplarla oynıyarak idare etmeğe çalıştı. Banknot destelerinin ortasında bunalan patronların, üç seneden beri tecrübe ettikleri bu elli liralık tahsildarın namusundan şüphe edecek vakitleri yoktu. Delikanlının Neclâsı bir gün de manto istedi. Bunu, o kadar gözlerini bayıltarak söylemiştiki; hem de içki masasında ve oğlanın kucağına oturarak. Ertesi gün beş yüz liralık bir manto alındı. Karının parmağına bir de şövalye yüzük geçirdi. Bir haftalık enfes bir ömürden sonra açık tam 2725 lira ve küsür kuruştu.

Masmavi gökteki parlak ve tertemiz ışık, köprü üstünün mütemadi akışı, limandaki acele ve düdük sesleri; sanki hep bu 2725 lirayı türlü şekiller, renkler ve seslerle tekrarlıyor ve bu dört haneli rakamı beyninin bütün girinti çıkıntılarına, biraz daha, biraz daha, sokuyorlardı. Gözlerini mütemadiyen kırpıştırıyor, uğuşturuyor, fakat bulanık ve sisli bir loşluktan başka hiç bir şey seçemiyordu. Sesleri ayırdedemiyor ve gideceği yeri bulup çıkaramıyordu.

Gözünü açtığı zaman, karakoldaydı. Telle tutturulmuş bir sandalyede oturuyordu. Bir bacağı topal, üstü mürekkep lekesinden görünmeyen masanın arkasındaki komiser muavini, kalemini, kenarı kırık bir hokkaya mütemadiyen batırıp çıkararak bir şeyler yazıyor ve karşısındaki serseriye de, zaman zaman bir şeyler soruyordu. Gözlerinin açıldı-

ğını görünce, serseriyi bırakarak ona da bir sürü sualler sordu. Kim olduğunu tesbit ettikten sonra şirkete telefon etti. Patronlar pek telaşlı geldiler. İlk işleri üstündeki paraları sormak oldu. Ve o, ani bir kurnazlıkla, düşürdüğünü söylediği zaman patronların yüzü büyük bir hiddetle karardı. Bir sürü lafettiler. Neticede, 2725 liranın derhal şirkete teslim ettirilmesi için tahsildarı adâletin pençesine bırakarak çıkıp gittiler. İki ortak, otomobilde dertleşiyorlardı. Şişmanı; "Birader" diyordu" et iyilik bul kemlik derlerse bu kadar olur. Sürünmekten kurtarmıştık serseriyi. Hem de eline lise mezunlarının bile bulamıyacağı kadar para veriyorduk. Tek gözü doysun da bir halt karıştırmasın, kimsenin hakkında gözü olmasın diye.»

Zaif ve hilekâr yüzlüsü: «Azizim» diyordu «İnsanın artık babasına bile emniyeti kalmıyor, bu zamanda. Biz de çok saf hareket ettik ya."

Ve iki ortak, dünyada kendilerinden başka tek namuslunun kalmadığına iyiden iyiye hükmederek, nakliye ücretlerini kanun dairesinde arttırmanın yolunu düşünmek üzere, sustular.

Tahsildar, adâletin pençesindeydi.Yirmi sekiz yıla sığdırdığı sakin, sonra kuru ve daha sonra renksiz hâtıralar soluk elektrik ışığının altındaki yüzünü, ağlatacak kadar mahzun gösteriyordu. Bacağı telle sağlamlaştırılmış sandalye üzerinde uyuklamağa başladı. Rüya görür gibi, altıncı kattaki bekâr odasını, hem de özliyerek hatırladı. Limandaki fakir lokantanın piyazını, ucuz balıklarını ve ciğer kebabını düşündü. Şu anda artık tamamiyle kaybetmiş bulunduğu o 17 yıl sonraki mesut anı, gülümsiyerek aklından geçirdi. Nefis yemeklerle, pahalı içkilerle çok boyalı, parlak renkli ve alacalı bulacalı güzel kadınlarla geçirmiş olduğu çok kısa anları tekrar yaşamak için gözlerini sımsıkı yumdu. Fakat; bol cübbesinin kollarını sallayarak ona tehditler savuran çatık kaşlı adâletten ürktüğü için hemen yine açtı. Buranın loş ve kirli dört duvarı arasında birkaç mevcutlu daha vardı. Saçı sakalı birbirine karışmış bu pişkin insanlarda bir dert ortağını bulacağını sandı. Onlara açılmak, içini dökmek, hiç bir kabahatinin olmadığını yeminlerle temin etmek istedi .

Ve odayı büsbütün karanlıklaştıran 10 mumluk ampulün ölü gözünü andıran ışığında, kırk yıllık ahbaplar gibi konuşmağa başladılar.

OKUDUKLARIMIZ

Kitaplar

«Sahnemizin Değerleri»

Türkiye'de dramatik sanatlara dair neşredilen tahlilî mahiyetteki eserler okadar az ki, bu sahada herhangi yeni bir kitaba sevinmemek ihtimali yoktur. Aşot Madat'ın hazırlamış olduğu «Sahnemizin değerleri» adlı kitabı da, tiyatro ile uğraşan kimseler aynı alâka ile karşılamışlardır. Bu alâkanın iki başlangıç noktası olabilir: Bir kere dilimizde bu mahiyette bir eser maalesef henüz yazılmamıştır; sonra da, saçlarını sahnede ve kulislerde ağartmış bir aktör tarafından vücuda getirilmiştir. Onun tiyatro tarihimiz hakkında zengin materyellere sahip bulunduğunu evvelce işitmiş olduğumdan kitabı ben de aynı alâka ile açtım.

Müellif, kısa bir önsözden sonra, sanat ve sanatkâr, eski ve yeni sahne hakkında bazı mütalâalarını tesbit ediyor ve Türk sahnesinde muhtelif zamanlarda görünmüş olan onbeş sanatkârın portrelerini çizmeğe çalışıyor. Bazı şahsiyetleri niçin mevzuubahs etmediği şeklinde yaplıacak itirazları önlemek maksadiyle kitabının sonuna «Birinci cild bitti» diye bir kayıt düşen müellif, «Göçenlerin güzel hâtıralarını şükranla anmak ve yaşayanlara taze kuvvetle şevk telkin etmek» maksadiyle işe giriştiğini bildiriyor. Bu isteğinde ne derece muvaffak olduğunu araştırmadan önce, sanat ve sanatkâr, eski ve yeni sahne hakkındaki düşüncelerine bir göz atalım.

«Sanatın mahiyet ve aslından bahsetmek için bu eseri münasip bir vesile» sayan müellif, bu husustaki kanaatlerini okuyucuya izah etmekten uzak kalmıştır. Aşot'a göre sanat, «kâinatın, bütün hikmet (mystère) lerini ihtiva eden ilâhî bir kuvvet», «güzelliğe ve faydalılığa meyleden cismî olmıyan varlık» ve «psikolojik ve sansatif anların, fiziyolojik hallerin ve ideal tasavvurların beyanı» dır! Sanatın gayesi de yalnız «güzellikleri ışık altına koymak» değil, «hayatın esrar peçesini kaldırmak», «zihinlerde kaynayan fikirlere intizam vermek» imiş! Bu muğlâk ifadelerin altında ne gibi mânaların saklı olduğunu anlamak oldukça güçtür.

Eski ve yeni sahne bahsinde müellif tiyatro edebiyatı tarihi ile aktörün temsil sanatı (interprétation) meselesini birbirine karıştırmış ki, yaptığı izahlarda birinden öbürüne atlıyor ve binnetice ifadesinde vuzuh, düşüncelerinde istikrar kalmıyor. Gösterdiği misaller de tek taraflı ve eksiktir. Eski yunan tiyatrosunda aktörlerin yüzlerini maskelerle örtmelerini bağladığı sebep gibi.

«Sanatkâr tabiîliğin, hakikîliğin üzerine herhangi bir ilâve yapmak küstahlığında bulunursa sanatın asaletini mahveder, onu maskaralaştırır» diyen müellif, «Öyle bir zaman oldu ki, edebiyat adamları gibi, aktörün oyunu realizme dayandı, fakat bu cereyan uzun sürmedi» diyerek kendi kendini nakzediyor. Gençliğinde, bir temsil sonunda Ahmet Fehim'in «realist olacağına moralist olsaydın» deyişini garip bir şekilde tefsir eden müellif, realizm hakkında esaslı bir fikri olmadığı zannını uyandırıyor. Aşot, tiyatroda realizm bahsini Çehof'un «Martı» piyesi için söylediği sözleri hatırlayarak kapatsaydı bu zannımızda aldandığımızı derhal teslim edebilirdik.

Ona göre aktör, yaratmak için piyesi tekrar tekrar, bıkmadan ve usanmadan okumalıdır. O kadar ki bütün şahıslar yaşayan vücutlar haline gelsinler. «Piyesin en ehemmiyetsiz sayılan noktalarını bile tamamiyle anlaşılıncaya kadar okumalı: Böylelikle, öyle bir an gelecek ki aktör, bütün şahıslarla bir vücut haline girdikten sonra, kendi rolü ile hamurlaşabilecektir».. Bu güzel tavsiyelere eklenen netice sakattır; artık aktör, ötede beride, hayatın kaynayan seli içinde, hastahanelerde veya başka yerlerde tetkikler yapacağım diye fuzulî vakit harcamamalı imiş. Sanatkâr için, bir tetkik mevzuu olarak, hayatın ve cemiyetin kapılarını ardına kadar

açtığımız bir devirde böyle bir iddia, çürüklüğü kadar gülünçtür. Burada Aşot'tan beklenen, şahsî kanaatlerinin Meyerhold, Stanislavski, Reinhardt, Gordon Graig, Jouvet, veya Piscator gibi nazariyatçıların düşünceleriyle estetik ve sosyal bakımdan mukayesesini yapmaktı.

Kitaptaki portrelere Afife, Otello Kâmil gibi acı bir hâtıra bırakarak göçen iki sanatkârla başlıyor. Bunların tiyatro sanatı ve Türk tiyatro tarihi bakımından kıymetleri herkesçe malûmdur. Fakat Aşot bunlar için gönül kırıcı bir ifade kullanıyor: Her ikisi de, istidatlarını geliştiremiyen, bütün meziyetlerini karakter zaafı ve vazife bilgisizliği yüzünden mahveden insanlardır. İçki ve beyaz zehir müptelâsıdırlar. Otello Kâmil öğrenmeyi ve kendine verilen nasihatleri istihfafla karşılamıştır; sert bir mizaac ve kaba bir karaktere sahipti; sahne tahsil ve terbiyesi noksan ve kendini beğenmişti; Othello'yu da iyi bir şekilde oynayamıyordu; esasen bütün tiplerini zayıf, sathî bir çalışma ve iptidaî bir anlayışla temsil ederdi ilh... Bu satırları okuduktan sonra insanda, önsözdeki «Göçenlerin hâtıralarını şükranla anmak» arzusunda muvaffak olunmadığı hissi uyanıyor. Afife'nin ve Otello Kâmilin sahnemizde fırtınalar yaratan simalar olmadığını biliyoruz.. Ne modern, ne klâsik piyeslerdeki rollerine yeni bir temsil hususiyeti eklemiş değillerdir. Ancak, ölümlerinden sonra hususî hayatlarını deşmeğe ve iğrendirici bir şekilde bahsetmeye hakkımız yoktur.

Otello Kâmil deyince gözümüzün önüne içki ve beyaz zehir değil, genç yaşta ömrünün son yıllarını iki bacaktan mahrum olarak bir apartıman bodrumunda bakımsız ve kimsesiz geçiren; mezarı başında da bir imam, tiyatroya meraklı bir genç ve merhametli bir ihtiyar kadından başka bir tek kimse bulamıyan bir insan geliyor. Aşot'un bu acıklı manzaradan haberi olmadığını hiç zannetmiyoruz .

«Sahnemizin Değerleri» gibi tahlilî mahiyetteki eserlerin iki tarzı olabilir: Bazı eserler dokümanter olmak itibariyle kıymet kazanırlar. Bunlar, bilinen veya bilinmiyen materiyelleri bir araya toplarlar (etüd). Bazı eserler ise, doküman olarak değil, yazanın şahsî düşüncelerinin orijinalliği ve objektifliği bakımından ehemmiyet gösterir. (essai). «Sahnemizin Değerleri» nin, sayfa sayfa çevrildikçe, bu iki hususiyetten hiç birini lâyıkı veçhile taşımadığı görülüyor. Şahsiyetler hakkında verilen malûmat, muhtelif vesilelerle tekrarlanmış ve tiyatro ile alâkalı kimselerce malûm şeylerdir. Her nedense, zengin materyellerini, belki de ileriki eserlerine saklamak üzere bu kitabında harcamak istememiştir!

Kitaptaki tahlillere ve kıymet hükümlerine gelince, bunlarda da, yer yer isabetsizliklere rastlıyoruz. Meselâ sahne tarihimizde bir eşine rastlanmıyacak bir kudrette temsil şaheserleri yaratmış olan Neyire Neyir'e, klâsik eserlerde rol vermeyi Aşot büyük bir yanlışlık olarak görmektedir. Neyire Neyir, Lady Macbthe'i oynarken, bir tek sahnede Aşot'un yukardaki iddialarını çürüten temsil ve mizansen şaheserleri göstermiştir. Neyire Neyir'in, klâsik ve modern dünya edebiyatında yer alan eserlerde gösterdiği muvaffakiyet daima eşsiz olmuştur ve bunun içindir ki bıraktığı boşluk, bugün de, birçok yıllarca da doldurulmamış olarak kalacaktır.

Aşot'un Naşit hakkındaki hükümlerine geçiyorum. Bu büyük halk sanatkârımız için ayrılan sayfalar altıdır ve bunlardan ikisi, Naşidin sanatı ile alâkadar olmayan bir giris mahiyetindedir. Geri kalan sayfalarda da, Naşidimizin büyüklüğünü belirtecek izah ve tahlillere rastlamıyoruz. Aşot'un, her nedense tulûata karşı gizli bir mukavemeti var; onca Naşit metinli komedilerde ve ciddî eserlerde görünmeliydi! Fakat kara bir tesadüf onu tulûat tiyatrosuna atmıştır! Naşit, «kabiliyetlerinin inkişafını baltalayan o meşum muhitten iradesizliği yüzünden» ayrılamamıştır! Yaptığı kurtulma teşebbüsleri de «azimkâr olmaması, dış âmiller ve iradî tesirler yüzünden akamete» uğrar!.. Bu satırlar Naşidin büyüklüğünü anlatamadığı gibi, Naşidi anlamamış bir şahsa ait olduğunu da ilk bakışta hissettirmektedir. Naşide ayrılan sayfalar içinde, tulûat sahnemizin mahiyeti, Naşidin kudreti ve bu sahnede başardığı yenilikle üstünkörü olsun anlatılmalıydı.

Diğer taraftan Aşot, kitabında garip bir

tarafgirlik göstermiştir. Bazı insanları göklere çıkarmış, bazılarının meziyetlerinde bile noksanlar icadetmiştir. Meselâ: Arusyağ, insan namına lâyık olmak isteyen her ferdin ruhunda saygı duyması icabeden bir kahramandır; kendisinden sonra gelen artistler üzerinde büyük tesiri vardır; dehâsı her devirde hâkim olabilir.. Mardiros Minagyan ise şerefli bir rejisör, bir sahne devidir; kendisinden sonra yaşayanlar arasında bir istisna teşkil eder; «otuz sene Türk tiyatrosu Minagyan'ın namına bağlı kaldı»; onun piyes provaları sanat dersleri idi; yabancı memleketlerdeki sanat cereyanlarını ve yenilikleri takip edebiliyordu ilh.. Bütün bu mübalâğalı meziyetler meselâ bir Ertuğrul Muhsin için esirgenmiştir: Muhsin'in sahne vazılığında hususiyet yoktur; sanatkâr yetiştirmek, oynayış tarzı öğretmek için büyük gayret sarfetmesine rağmen netice memnuniyet verici değildir, «Yenilik levhasını taşıyan ve uzaktan uzağa bizi teshir eden cilâlı eskilikleri sahnemize nakletmek hevesine» kapılmıştır ilh.. Aşot sebep göstermiyor, fakat acı bir şekilde hissettiriyor: Çünkü mukadderat Muhsini ermeni olarak yaratmış değildir!

Neyire Neyir, yirmi şu kadar yıl önce şu sözleri sarfetmemiş: «Bugün bir Madam Eliz değilim, fakat ileride olabilmek için çalışacağım». Aşot bu cümleyi naklettikten sonra Neyireyi Eliza Binemeciyan ile mukayese etmekte ve bu şekilde çalışırsa (!) Elizin «yanıbaşında» (!) sahnemizin iftihar edeceği bir sanatkâr olacağını söylemektedir! Bu gülünç mukayese ve hüküm Neyire Neyir'in hakikî değerini tespitten uzaktır.

Artık fazla devam etmeğe gönlüm razı olmuyor.

Büyük bir şevk ve ümitlerle açtığım bu kitabı büyük bir hayal kırılması ile kapatıyorum.

HÜSAMETTİN BOZOK

KİTAP KÖŞESİ

(Okuyucularımızdan bir çokları bize «kültürümüzü kuvvetlendirmek için neler okuyalım?» diye soruyorlar. «Kitap köşesi» onların bu isteklerine cevap vermeğe çalışacak. Bu köşeden dilimizdeki ana bilim ve sanat kitaplarını, sıkı bir elemeden geçirerek sağlık vereceğiz.)

UZUN YOL; Fay - Cooper Cole: Chicago Üniversitesi Antropoloji Profesörü. Çev. Mediha Berkes - Yurt ve Dünya Yayınları. F. 50 Krş.
Bu kitapta tarih öncesi ve tarihin başlangıcındaki medeniyetler incelenmekte, ırk ve medeniyet arasında münasebet olmadığı kuvvetli deliller ve vakalarla ispat olunmaktadır.

DARWİN; Dr. Galip Ataç. Mf. V. yayınları. F. 25 Kr.
Büyük bilginin çalışmalarını, hayatını, tekâmül nazariyesini kısaca anlatan özlü bir eser.

DELİLİĞE METHİYE; Erasmus. Çev. Nusret Hızır. Mf. V. Ya. F. 50 Kuruş.
Bu kitapta Rönesansın büyük adamlarından birinin Orta çağ düşünüşüne fırlattığı keskin hicvi bulacaksınız.

IRK PSİKOLOJİSİ; Dr. M. Şerif Başoğlu. Üniversite kitabevi. F. 100 Kuruş.
Irk üstünlüğü, yahut üstün ırk iddialarının, yeni psikolojinin ışığında tenkidi.

HAKİKAT; Emile Zola. Çev. R. Nuri Güntekin. Mf. V. Ya. F. 200 Kuruş.
Zola bu kitabında idealist bir öğretmenin şovenlikle, papasların ve bunlarla elbirliği eden burjuvaların ve memurların rezaletleriyle giriştiği savaşları anlatmaktadır. Bu kitap bir romandan çok cemiyetin iç yüzünü gösteren kuvvetli bir vesikadır.

TIPTA TECRÜBE USULÜNÜN TETKİKİNE GİRİŞ; Claude Bernard. Çev. Dr. Galip Ataç. Mf. V. Ya. F. 95 Kuruş.
Biyoloji biilminin kurucusu Claude Bernard'ın bu şaheserini yeni bilim düşünüşünü kavramak istiyen herkes okumalıdır.

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN UMUMİ TARİHİ; Max Beer, Zühtü Uray. Maarif Vekilliiği Yayınlarından. F. 400 Kuruş.
İnsan tarihinin gidişini, tarihi yapan ve değiştiren gerçekleri anlayabilmek için, kralların, hanedanların veya kahramanların maceraları bize hiç bir şey öğretmez. Toprağa yerleşen ilk insan cemiyetinden zamanımıza kadar daima artan bir şiddetle sürüp gelen sosyal mücadeleleri bilmek lâzım. Bu kitap, modern cemiyetin malı olan bazı sosyal fikirleri en eski cemiyetlere kadar götürmek gibi bir tefsir hatâsına ve tercüme kusurlarına rağmen bu alanda iyi bir el kitabıdır.

KÂİNATIN MUAMMALARI; E. Haeckel. Çev. Ali Haydar Taner. Maarif V. Yayınları F. 12,5 Kuruş.
Alman natüralisti Haeckel bu küçük kitabında tabiatın genel kanunlarını incelemekte, dinin görüşünü ve izahlerini çürütmektedir.

Alâeddin Kıral Basımevi - Ankara 5109